

HADITH

Uluslararası Hadis Araştırmaları Dergisi
International Journal of Hadith Researches
المجلة الدولية لأبحاث الحديث

2026, 16: 435-470

Mescid-i Aksâ'ya Kandil Yağı Gönderme Rivâyeti

The Narration on Sending Lamp Oil to al-Masjid al-Aqşâ

رواية إرسال زيت القناديل إلى المسجد الأقصى

Mustafa Yüceer

Doç. Dr. | Associate Professor Dr.

Selçuk University | Faculty of Theology

Konya | Türkiye

E-mail: mustafayuceer@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1769-1739>

RORID: <https://ror.org/045hgzm75>

Yüksel Yigit

Yüksek Lisans | Master of Arts

Selçuk University | Faculty of Theology

Konya | Türkiye

E-mail: van.yuksel.65@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9518-2477>

RORID: <https://ror.org/045hgzm75>

Makale Bilgisi | Article Information

Makalenin Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received Date: 01.06.2026

Kabul Tarihi | Accepted Date: 07.07.2026

Yayın Tarihi | Published Date: 28.07.2026

DOI: [10.61218/hadith.1961437](https://doi.org/10.61218/hadith.1961437)

Yazarların Katkıları | Authors Contributions

Çalışmanın Tasarlanması | Conceiving the Study: MY (%60), YY (%40)

Veri Toplanması | Data Collection: MY (%30), YY (%70)

Veri Analizi | Data Analysis: MY (%50), YY (%50)

Makalenin Yazımı | Writing Up: MY (%40), YY (%60)

Makale Gönderimi ve Revizyonu | Submission and Revision: MY (%90), YY (%10)

Atıf | Citation: Yüceer, Mustafa. "Mescid-i Aksâ'ya Kandil Yağı Gönderme Rivâyeti". *HADITH* 16 (Temmuz 2026), 435-470.

Etik Beyan | Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. | It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (Mustafa Yüceer - Yüksel Yigit)

Çıkar Çatışması | Competing Interests: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. | No conflict of interest declared.

Finansman | Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. | No external funding was used to support this research.

Yayın | Published by: Veysel Özdemir.

İntihal | Plagiarism: Bu makale, Turnitin yazılımına taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. | This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hadith> | mail: index.hadith@samsun.edu.tr

Mescid-i Aksâ'ya Kandil Yağı Gönderme Rivâyeti*

Doç. Dr. Mustafa Yüceer - Yüksel Yigit

Anahtar Kelimeler

Hadis
Mescid-i Aksâ
Kandil Yağı Gönderme
Meymûne
Tahrîc

Öz

İslam medeniyetinde hadislerin temel gayelerinden biri de toplumsal dayanışmayı ve kutsalla bağı güçlendirmektir. Bu doğrultuda Hz. Meymûne'den nakledilen ve Mescid-i Aksâ'ya gidemeyenlerin oranının kandillerini aydınlatmak üzere yağ göndermesini teşvik eden rivâyet, Müslümanların bu mekânla aidiyet kurması açısından önem taşır. Temel hadis kaynaklarında geçmekle birlikte sıhhati ve râvi kimliği tarih boyunca tartışma konusu olan rivâyet, bu çalışmada kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Bu çalışma ilgili rivâyetin günümüze ulaşan yirmi üç farklı senedini tespit etmenin yanı sıra kapsamı itibariyle Ebû Dâvûd ve İbn Mâce tarihlerini cerh ve ta'dil açısından detaylı bir şekilde ele almaktadır. Ayrıca Mescid-i Aksâ'ya kandil yağı göndermenin siyasi, coğrafik boyutu ile akla ve tarihi sürece aykırılığı, ilgili rivâyetin muhtevası bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre ilgili rivâyet, makbul olup en azından hasen hükmündedir. Rivâyete münker hükmü veren ve muhtevasını da eleştiren Zehebî ile onun gibi düşünenlerin kanaatleri ise pek çok açıdan isabetli değildir.

The Narration on Sending Lamp Oil to al-Masjid al-Aqşā

Keywords

Hadith
al-Masjid al-Aqşā
Sending Lamp Oil
Maymūna
Tahrīj

Abstract

In Islamic civilization, one of the primary purposes of ḥadīths is to strengthen social solidarity and the bond with the sacred. Accordingly, the narration transmitted from Maymūna, which encourages those unable to visit al-Masjid al-Aqşā to send oil to illuminate its lamps, holds profound significance in fostering Muslims' sense of belonging to this site. Although found in fundamental ḥadīth sources, the authenticity and narrator identities of this tradition have been historically debated, prompting its comprehensive examination in this study. Beyond identifying twenty-three distinct surviving chains of transmission (isnād), this research meticulously analyzes the Abū Dāwūd and Ibn Mājah chains through the discipline of al-jarḥ wa-l-ta'dil in terms of its scope. Furthermore, the political and geographical dimensions of sending lamp oil, alongside allegations of its contradiction with reason and historical processes, are evaluated within the text's context. Findings indicate the narration is acceptable, graded at least as ḥasan. Conversely, the views of al-Dhahabī and similar scholars—who classified it as munkar and criticized its content—are deemed inaccurate in several respects.

* Bu çalışma; zifiri karanlıkların ortasında mukaddesatına tutunarak asrın kalbine eşsiz bir sabır destanı kazıyan Gazze'nin onur abidesi mazlum halkına; Mescid-i Aksâ'nın kandillerini var kılmak için al kanlarını akıtan aziz şehitlere ve kahraman gazilere; enkazların külleri arasından umudu yeşerten masum çocuklara, acıyı tevekkülle dokuyan metanet timsali kadınlara; avuçlarında biriktirdikleri dualarla arşı titreten nur yüzlü ihtiyar delikanlılara ve Mescid-i Aksâ'nın kadim mirasını omuzlayıp ona lisan-ı hâl, kâl ve can u dîl ile güneşin tohumlarını eken Ebû Ubeyde yürekliere en kalbî hürmet, minnet ve vefa nişanesi olarak ithaf olunmuştur.

Giriş

İslam'ın kutsal mekânlarına duyulan bağlılık, tarih boyunca Müslümanların dinî ve sosyal yaşantısının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Mekke ve Medine'nin yanı sıra Kudüs ve Mescid-i Aksâ da Kur'ân-ı Kerîm'in "Etrafını mübarek kıldık." (İsrâ, 17/1) ifadesiyle teyit ettiği kudsiyeti nedeniyle İslam coğrafyasında müstesna bir konuma sahiptir. Bu kutsal mekânla ilgili Hz. Peygamber'den nakledilen rivâyetler dinî, tarihî ve sosyal açıdan önemli bir külliyyat oluşturmaktadır. Bu çalışmanın mihverini oluşturan Kudüs'e kandil yağı gönderilmesinin teşvik edildiği rivâyet de söz konusu külliyyatın örneklerinden birini teşkil etmektedir.

Hadis literatüründe birden fazla tarikle nakledilen rivâyete göre Hz. Peygamber'in Mescid-i Aksâ'ya kandil yağı gönderilmesini emrettiği ya da tavsiye ettiği Hz. Meymûne'den aktarılmaktadır.

قَالَتْ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَفْتِنَا فِي بَيْتِ الْمَقْدِسِ! قَالَ: أَرْضُ الْمُحَشِّرِ وَالْمُنَشِّرِ، اتَّوَّهُ فَصَلُّوا فِيهِ، فَإِنَّ صَلَاةً فِيهِ كَأَنَّ صَلَاةً فِي غَيْرِهِ قُلْتُ: أَرَأَيْتَ إِنْ لَمْ أَسْتَطِعْ أَنْ أَتَحْمَلَ إِلَيْهِ؟ قَالَ: "فَتَهْدِي لَهُ زَيْتًا يُسْرَجُ فِيهِ، فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَهُوَ كَمَنْ أَتَاهُ".¹

"Meymûne'nin Hz. Peygamber'e: Ey Allah'ın resûlü! Bize Beytül-Makdis için ne dersiniz, fetvanız nedir, diye sordum. Bunun üzerine Hz. Peygamber: Orası haşrın ve neşrin (hesap için toplanma ve amel defterini alarak hesap için yayılma alanı) olacağı topraktır. Oraya gidin ve namaz kılın. Çünkü orada kılınan bir namaz diğer yerlerde kılınan bin namaz gibidir, buyurdu. Meymûne daha sonra: Peki oraya gitmeye gücü yetmeyenler için ne buyurursunuz, dedim. Hz. Peygamber de: (Oraya gidemeyen) kandillerinde yakılmak üzere kandil yağı göndersin. Bunu yapan orada namaz kılmış gibidir, buyurdu."²

Söz konusu rivâyet başta Türkiye olmak üzere pek çok İslam ülkesinde Kudüs'e yönelik farklı kalemlerde yardım kampanyalarına meşruiyet zemini olarak gösterilmektedir. Ayrıca Ürdün Evkâf

¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Şuayb Arnâût (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), "Salât", 196 (No. 1407); Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb Arnâût, Âdil Murşid v.dğr (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 45/597 (No. 27626); Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm el-Mervezî İbn Râhûye, *Müsnedü İshâk b. Râhûye*, thk. Abdulfâfir Abdülhak Hüseyin el-Belûşî (Medine: Mektebetü'l-İmân, 1412), 5/106 (No. 2211).

² Rivâyet için bk. Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb Arnâût (Beyrut; Lübnan: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), "Salât", 14 (No. 457); Abdü'lâlâ b. Müşir ed-Dımaşkî Ebû Müşir, *Nüşatü Ebî Müşir* (Tanta: Dâru's-Sahâbe li't-Turâs, 1410), 31 (No. 15); Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Teymî Ebû Ya'lâ, *Müsnedü Ebî Ya'lâ el-Mevsilî*, thk. Saîd b. Muhammed Sinârî (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1434), 9/486 (No. 7088); Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Mısrî et-Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, thk. Şuayb Arnâût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415), 2/69 (No. 610); Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn li't-Taberânî* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405), 1/197 (No.344); 3/137, (No. 1947); Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr* (Kahire; Mısır: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994), 25/32 (No. 54-55); Ebûbekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ (Beyrut; Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424), 2/619 (No. 4316); Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Câmi'u'l-mesânîd*, thk. Alî Huseyn el-Bevvâb (Riyad: Mektebetü'r-Ruşd, 1426/2005), 8/351 (No. 7630).

Bakanlığı bünyesindeki Mescid-i Aksâ'nın tüm giderlerinin ve görevli maaşlarının bu düşünce ile oluşturulan fonlar aracılığıyla karşılandığı bilinmektedir.³ İslam ülkelerinin kapsamlı bir organizasyon pratiğine dinî meşruiyet dayanağı olarak kabul edilen ilgili rivâyetin temellendirilmesi, ilmî sorumluluğun yanı sıra toplumsal fayda açısından ihtiyaç hâline gelmektedir.

Mevcut literatür incelendiğinde, çalışmaların büyük çoğunluğunun rivâyeti Kudüs ve Mescid-i Aksâ başlığı altında ele aldığı veya sadece sıhhat hükmünü belirtmekle yetindiği görülmektedir. Bu çerçevede Mehmet Emin Çiftçi'nin "Hadislerde Kudüs ve Mescid-i Aksa" başlıklı makalesi, Ahmed b. Hanbel rivâyetini sened ve metin aktarımıyla birlikte kısa bir değerlendirmeye ele almıştır.⁴

Bunun yanı sıra Recep Bilgin, bir bildiride ilgili rivâyetin sened ve metin değerlendirmesini İbn Mâce, İbn Râhûye, Ebû Ya'lâ ve Taberânî ricali ile incelemiştir. İbn Raslân ve Aynî gibi şârihlerin fikhî bakış açısıyla değerlendirmelerini ele almış ayrıca âlimlerinin rivâyet hakkındaki hükümlerine yer vermiştir.⁵ Son olarak "Bereket Kavramı ve Mübârek Mekân Örneği Mescid-i Aksâ ve Çevresi ile "İlmî, Kültürel ve Sosyal Hayatta Kudüs" adlı çalışmaların⁶ yanı sıra Mehmet Çetin'in "Hadislerde Mescid-i Aksâ ve Müslümanlar Açısından Değeri"⁷ başlıklı incelemesi de diğer çalışmalar arasında sayılabilir.

Bu araştırmada rivâyetin isnadları, her bir tarikteki farklılıklar tespit edilerek görsel bir şema eşliğinde ortaya konulacaktır. Ebû Dâvûd ve İbn Mâce tarikleri detaylı sened analizi ile râvilerin cerh ve ta'dîl durumları açısından değerlendirilecek ardından rivâyetin mevcut tariklerindeki metin farklılıkları; lafız, kelime ve cümle düzeyinde incelenecektir. Ayrıca metne yöneltilecek eleştiriler ve cevapları da tahlil sürecine dâhil edilecektir.

1. Senedi Bakımından Mescid-i Aksâ'ya Kandil Yağı Gönderme Rivâyeti

Rivâyetin sened yapısının doğru bir şekilde ortaya konulabilmesi için mevcut tariklerin tamamı alınacak ve isnadı değerlendirilecektir. Bu doğrultuda temel hadis kitaplarında ilgili rivâyetin yer aldığı kaynaklar ve isnad şeması şu şekildedir:

³ Detaylı bilgi için bk. Haydar Oruç, *Mescid-i Aksa: Tarihi, Statü ve Güncel Gelişmeler* (Ankara: ORMER Perspektif Serileri, No. 15, Aralık 2015).

⁴ Mehmet Emin Çiftçi, "Hadislerde Kudüs ve Mescid-i Aksa", *Journal of Islamic Jerusalem Studies* 20/3 (ts.), 319-336.

⁵ Recep Bilgin, "Kandillerini Yakmak İçin Mescid-i Aksâ'ya Zeytinyağı Gönderilmesi Hadisiyle İlgili Rivâyetlerin Sened ve Metin Açısından Değerlendirilmesi", *11th International El Ruha Congress on Scientific* (11th International El Ruha Congress on Scientific Research Proceedings Book, Şanlıurfa, Turkey: IKSAD Publications, 2024), 203-211.

⁶ Harun Dünder Karahan (ed.), *İlmî, Kültürel ve Sosyal Hayatta Kudüs* (Ankara: TDV Yayınları, 2023). Mustafa Karabacak, "Bereket Kavramı ve Mübârek Mekân Örneği Mescid-i Aksâ ve Çevresi". *Diyanet İlmî Dergi* 60/4 (2024), 1262-1282.

⁷ Mehmet Çetin, "Hadislerde Mescid-i Aksâ ve Müslümanlar Açısından Değeri", *Gök Medrese İlahiyat Araştırmaları* 10 (Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2021), 141-158.

No	Sahâbe	1. Râvî	2. Râvî	3. Râvî	4. Râvî	5. Râvî ve sonrası
1	Meymûne	Ziyâd b. Ebî Sevde	Saîd b. Abdilazîz	Ebû Müshir		
2	Meymûne (Hz. Peyg Eşi)	Ziyâd b. Ebî Sevde	Saîd b. Abdilazîz ve Osmân b. Atâ	Rüdeyh b. Atiyye	Abdurrahmân b. Bahr el-Hallâl	Ya'kûb b. Süfyân> Abdullâh b. Ca'fer en-Nahvî
3	Meymûne	Ziyâd b. Ebî Sevde	Saîd b. Abdilazîz	Miskîn	Nüfeyl	Ebû Dâvûd
4	Meymûne	Osmân b. Ebî Sevde	Ziyâd b. Ebî Sevde	Sevr b. Yezîd	Sadaka b. Abdillâh	Revvâd b. el-Cerrâh> Muhammed b. Ebî's-Seriyy > Muhammed b. Avf > İbn Ebî Âsım
5	Meymûne	Osmân b. Ebî Sevde	Ziyâd b. Ebî Sevde	Sevr b. Yezîd	Îsâ b. Yûnus	İshâk b. Râhûye
6	Meymûne	Osmân b. Ebî Sevde	Ziyâd b. Ebî Sevde	Sevr b. Yezîd	Îsâ b. Yûnus	Alî b. Bahr > Ahmed b. Hanbel
7	Meymûne	Osmân b. Ebî Sevde	Ziyâd b. Ebî Sevde	Sevr b. Yezîd	Îsâ b. Yûnus	İsmâîl b. Abdillâh er-Rakiyy> İbn Mâce
8	Meymûne	Osmân b. Ebî Sevde	Ziyâd b. Ebî Sevde	Sevr b. Yezîd	Îsâ b. Yûnus	Ebû Mûsâ İshâk b. İbrâhîm el-Herevî ...>Ebû Ya'lâ el-Mevsilî
9	Meymûne	Osmân b. Ebî Sevde	Ziyâd b. Ebî Sevde	Sevr b. Yezîd	Îsâ b. Yûnus	Alî b. Ma'bed> Yahyâ b. Osmân...>Tahâvî
10	Meymûne	Ziyâd b. Ebî Sevde	Saîd b. Abdilazîz	Velîd b. Müslim	El-Heysem b. Hârice	Ahmed b. Hanbel > Abdullâh b. Ahmed b. Hanbel
11	Meymûne	Ziyâd b. Ebî Sevde	Muâviye b. Sâlih	Abdullâh b. Sâlih	Bekr b. Sehl	...> Taberânî
12	Meymûne	Osmân b. Ebî Sevde	Ziyâd b. Ebî Sevde	Sevr b. Yezîd	Îsâ b. Yûnus	Ebû Ca'fer en-Nüfeylî> Ya'kûb b. İshâk el-Halebî ...> Taberânî
13	Meymûne	Ziyâd b. Ebî Sevde	Saîd b. Abdilazîz	Miskîn	Ebû Dâvûd	Muhammed b. Bekr > El-Hüseyn b. Muhammed er-Rûzbârî > Beyhakî
14	Meymûne (Hz.Peyg Eşi)	Ziyâd b. Ebî Sevde	Saîd b. Abdilazîz ve Osmân b. Atâ	Rüdeyh b. Atiyye	Abdurrahmân b. Bahr el-Hallâl	Ya'kûb b. Süfyân> Abdullâh B. Ca'fer En-Nahvî < Ebû Alî b. Şâzân el-Bağdâdî > Beyhakî
15	Meymûne	Ziyâd b. Ebî Sevde	Saîd b. Abdilazîz	Miskîn	Nüfeylî	Ebû Dâvûd >Ebû Alî el-Lü'lûî > Kâsım b. Ca'fer > Ömer b. Abdilazîz > Beğavî

No	Sah�be	1. R�vi	2. R�v�	3. R�v�	4. R�v�	5. R�v� ve sonrası
16	Meym�ne	Mekh�l	Sevr b. Yez�d	Muhammed b. Abdirrahm�n	�br�h�m b. Muhammed	Vel�d > Ömer b. Fadl'ın babası > Ömer b. Fadl > Eb� Bekr el-Hat�b > �bn�'l-Cevz�
17	Meym�ne	Ziy�d b. Eb� Sevde	Sa�d b. Abdilaz�z	Misk�n	Ahmed b. Abdirrahm�n b. el-Mufaddal	Muhammed b. Abdilmelik b. Merv�n > Eb� Al� es-Seken > �bn Katt�n
18	Meym�ne	Ziy�d b. Eb� Sevde	Sa�d b. Abdilaz�z	Vel�d b. Müslim	Abdulvehh�b b. Necde	�bn Eb� Hayseme > �bn Katt�n
19	Meym�ne	Osm�n b. Eb� Sevde	Ziy�d b. Eb� Sevde	Sevr b. Yez�d	�s� b. Y�nus	el-Berk� > el-B�hil� > Al� b. Ha�rem > Muhammed b. Y�suf > �bnu's-Seken > �bn Katt�n
20	Meym�ne	Eb� �m�me	Ziy�d b. Eb� Sevde	Sevr b. Yez�d	Yahy� b. Al�	Amr b. El-Husayn > Eb� Ya'la el-Mevsil�
21	Meym�ne	Eb� �m�me	Ziy�d b. Eb� Sevde	Sevr b. Yez�d	Yahy� b. Al�	Amr b. Husayn > Ahmed b. Al� b. el-M�senn� > Eb� Bekr �br�h�m b. Al� > �br�h�m b. Mans�r > Abdumelik el-Ed�b > Eb�'l-Mecd es-Sekaf� > Ziy�udd�n el-Makdis�
22	Meym�ne	Osm�n b. Eb� Sevde	Ziy�d b. Eb� Sevde	Sevr b. Yez�d	�s� b. Y�nus	Eb� Ca'fer en-N�feyl� > �sh�k b. ez-Zübeyr > Ahmed b. Eyy�b > Hüseyin b. F�ze��h > es-Sayraf� > es-Saydel� > Ziy�udd�n el-Makdis�
23	Meym�ne	Osm�n b. Eb� Sevde	Ziy�d b. Eb� Sevde	Sevr b. Yez�d	�s� b. Y�nus	Ali b. Hasan el-Hades� > Muhammed b. Abdullah el-Hadram� > Hüseyin b. Hamza el-��n�n� > Muhammed b. Hamza ed-Dehh�n > Hat�b el-Ba�d�d�

Verilen tablo etrafında sened ile ilgili hususlar Őu b şlıklar ile açıklanabilir:

1.1. Senedlerdeki Farklılıklar

Riv yetin genel seyrine bakıldığında, isnad zincirinin büyük çoğunluğunun dördüncü mertebede son bulunduğu görülmektedir. Dördüncü mertebeden sonra devam eden senedler ise bu noktadaki r vileri esas alarak devam etmekte veya ortak r vi ile biten sened daha fazla mertebe ile

noktalanmaktadır. Ahmed b. Hanbel, rivâyetini⁸ Ali b. Bahr'da noktalamaktayken bu rivâyeti Ahmed b. Hanbel'den nakleden kimseler beşinci, altıncı ve daha ileri mertebelerde sürdürmektedir. İbn Mâce rivâyeti İsa b. Yûnus'ta bitiriyorken Ebû Ya'lâ'nın senedi bu râviden sonra devam etmektedir. Bu durumu somutlaştırmak gerekirse iki farklı sened ile devam eden senedin olduğu belirtilebilir. Birincisi Ahmed b. Hanbel rivâyetinde olduğu gibi Alî b. Bahr ile bitiyorken, Ahmed b. Hanbel'den rivâyet edenler onun senedini devam ettirmektedir. İkinci sened ise İbn Mâce ve Ebû Ya'lâ senedlerinde olduğu gibi belli bir yere kadar ortak râvilerden oluşmaktadır. Nitekim İbn Mâce, hadisi İsa b. Yûnus'tan naklederken, Ebû Ya'lâ, rivâyeti İbn Mâce'den değil İsa b. Yûnus'tan alan Ebû Mûsâ İshâk b. İbrâhîm el-Herevî'den nakletmektedir. Bu sebeple söz konusu tespit göz önünde bulundurulduğunda sahâbî râvisinden dördüncü mertebe râvisine kadar olan senedi esas almak ve incelemeyi bu noktada tamamlamak metodolojik açıdan isabetli bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca rivâyetin henüz sahâbî râvisi hakkında da kimlik tartışmaları vardır.

1.1.1. İhtilafın Odağındaki Sahâbî Râvi: Hz. Meymûne

Ulaşılabilen bütün kaynaklarda rivâyetin sahâbî râvisinin Hz. Meymûne olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte söz konusu ismin Hz. Peygamber'in eşi Meymûne mi yoksa onun azatlısı Meymûne mi olduğu meselesi, kaynaklar arasında tartışmalara konu edilmiştir.

Kaynakların büyük çoğunluğu rivâyetin Hz. Peygamber'in azatlısı Meymûne'den geldiğini açıkça belirtmektedir. Bununla birlikte az sayıda da olsa bazı senedlerde, rivâyetin Hz. Peygamber'in eşi Meymûne'ye nispet edildiği görülmektedir. Bazı muhaddisler bu ihtilafa bizzat işaret ederek rivâyetin sahâbî râvisinin “عن مَيْمُونَةَ وَلَيْسَتْ بِمَيْمُونَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ” Meymûne'den ancak bu, Hz. Peygamber'in eşi olan Meymûne değildir.” ifadesiyle azatlısı Meymûne olduğunu vurgulamıştır.⁹

Rivâyetin Meymûne'ye isnad edilme biçimleri, kullanılan lafızlar açısından Hz. Peygamber'in eşi/azatlısı Meymûne'ye nispetleri iki ayrı şahsı karşılayacak şekilde nakledilmiştir.

Sened	Türkçe	Arapça
21	Hiz. Peygamber'in azatlısı Meymûne	عن ميمونة مولاة النبي
6	Herhangi bir vasıf eklemeksizin doğrudan Meymûne	عن ميمونة
2	Hiz. Peygamber'in eşi olmayan (azatlısı) Meymûne	عن ميمونة ليست بزوجة النبي
2	Hiz. Peygamber'in eşi Hâris'in kızı Meymûne	عن ميمونة بنت الحارث زوج النبي
1	Hâris'in kızı olmayan Meymûne	عن ميمونة ليست ببنت الحارث

⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 45/597 (No. 27626).

⁹ Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, 25/32; Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, 2/69.

1	Sa'd'ın veya Saîd'in kızı, Hz. Peygamber'in azatlısı Meymûne	عن ميمونة بنت سعد أو يقال سعيد مولاة النبي
1	Hz. Peygamber'in eşi Meymûne	عن ميمونة زوج النبي
1	Hâris'in kızı Meymûne	قالت ميمونة بنت الحارث
1	Müminlerin annesi Meymûne	ميمونة أم المؤمنين

Rivâyetin Hz. Peygamber'in eşi Mü'minlerin annesi Meymûne'den¹⁰ olduğuna işaret eden tarıklere yönelik eleştirisinde Münâvî şöyle demektedir: Süyûtî bu senedi hasen olarak nitelendirmiş olsa da senedde Osmân b. Atâ el-Horasânî bulunmaktadır. Bu râvi, Zehebî tarafından cerh edilerek zayıf râviler arasında sayılmış;¹¹ bu gerekçeyle de hadis âlimleri söz konusu senedi güvenilir kabul etmiştir.¹² Beyhakî'nin rivâyeti de aynı râvi ile tahrîc edildiğinden dolayı aynı hükme tâbidir.¹³

Hz. Peygamber'in eşi Meymûne'den geldiği ileri sürülen diğer rivâyetler ise senedlerinde Amr b. Husayn ve Yahyâ b. Alâ'nın yer alması nedeniyle cerh edilmiştir. Örneğin Ziyâeddîn el-Makdisî rivâyetin sahâbî râvisinin Hz. Peygamber'in eşi olarak gösterildiği senede yönelik eleştirisini Yahyâ b. Alâ'dan, Amr b. Husayn rivâyet ettiğini belirterek dile getirmiş, her ikisinin de hadisine güvenilir ve rivâyet ettikleri delil olarak kullanılamaz kimseler olduğunu belirtmiştir. Ziyâeddîn el-Makdisî, ardından şu tespiti eklemektedir: "Asıl bilinen rivâyet, Hz. Peygamber'in azatlısı, Sa'd'ın kızı Meymûne'nin rivâyetidir."¹⁴ Bu ifade, itirazın yalnızca zayıf râvilere yönelik bir cerhten ziyade sahâbî râvisini Meymûne bnt. Hâris olarak belirleyen tariklerin bizzat Yahyâ b. Alâ ve Amr b. Husayn veya diğer tarikte yer alan Osmân b. Atâ el-Horasânî kaynaklı bir vehme dayandığını göstermektedir.¹⁵

Feyyûmî de Hz. Peygamber'in azatlısı Meymûne bnt. Sa'd olduğunu belirtmiş ve rivâyetin Ziyâd b. Ebî Sevede'den nakledildiğini söylemiştir.¹⁶

¹⁰ Ya'kûb b. Süfyân, *Meşîhatu Ya'kûb*, 72 (No. 79).

¹¹ Şemseddîn Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed ed-Dimeşkî ez-Zehebî, *Dîvânu'd-Duafâ ve'l-metrûkîn ve halkun mine'l-mechûlîn ve sikâtun fihim lîn*, thk. Hammâd b. Muhammed el-Ensârî (Mekke: Mektebetu'n-Nehzati'l-Hadîsiyye, 1387/1967), 271.

¹² Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcîl'ârifîn b. Nûreddîn Alî el-Haddâdî el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmiu's-Sağîr* (Mısır: el-Mektebetu't-Ticâriyyetu'l-Kubrâ, 1356), 6/221 (No. 9015).

¹³ Beyhakî, *Şuabü'l-İmân* 6/59 (No. 3878); Sehâvî, Beyhakî'nin rivâyetini verdikten sonra Meymûne'nin Hz. Peygamber'in eşi olarak vasfedildiğini ve bunun vahimden kaynaklanan bir hata olduğunu vurgulamaktadır. Detaylı bilgi için bk. Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrrahmân es-Sehâvî, *el-Buldâniyyât*, thk. Husâm b. Muhammed el-Kattân (Suudi Arabistan: Dâru'l-Atâ, 1422/2001), 64.

¹⁴ Ziyâeddîn el-Makdisî, *Fedâilu Beyti'l-Makdis*, 50 (No. 16).

¹⁵ Detaylı bilgi için bk. Sehâvî, *el-Buldâniyyât*, 66.

¹⁶ Hasan b. Alî el-Kâhirî el-Feyyûmî, *Fethu'l-karîb el-mücîb alâ't-Terğîb ve't-Terhîb*, thk. Muhammed İshâk Muhammed Âli İbrâhîm (Riyad: Suudi Arabistan: Mektebetu Dâri's-Selâm, 1439), 16/194.

Bununla birlikte taradığımız kaynaklarda rivâyetin Hz. Peygamber'in eşinden geldiğini ifade eden müellifler sadece senedi paylaşmakla yetinmiş ve sahâbî râvisinin Meymûne bnt. Sâ'd olduğunu iddia edenlerin aksine Meymûne'nin kimliğine dair herhangi bir itirazda bulunmamışlardır. Hâlbuki Meymûne bnt. Sa'd olduğunu iddia edenler rivâyeti aktarmakla kalmamış ve sahâbî râvisi olarak bizatihi Sa'd'ın kızı tarafından nakledilmesi gerektiğini de teyit etmişlerdir.

Ancak Vâkıdî'nin İbrahim b. Yezîd > Atâ b. Ebî Rebâh aracılığı ile Meymûne bnt. Hâris'ten naklettiği aynı konuda farklı lafızlarla başka bir rivâyet dikkat de çekmektedir. Bu rivâyette Mekke'nin fethi münasebetiyle Beytül-Makdis'te (Mescid-i Aksâ) namaz kılmayı adayan bir sahâbî ile Hz. Peygamber'in eşi Hz. Meymûne'ye yönelik nebevî yönlendirmeler aktarılmaktadır. Hz. Peygamber, ilk adak sahibine Mekke'de ifa edilecek bir ibadetin diğer beldelere kıyasla çok daha faziletli olduğunu belirterek adağın bulunduğu yerde yerine getirilmesini tavsiye etmiştir. Aynı adağı gerçekleştirmek isteyen Hz. Meymûne'ye ise dönemin jeopolitik şartları ve bölgedeki Bizans (Rum) askerî mevcudiyetinin doğurduğu güvenlik riskleri sebebiyle Kudüs'e gitmesinin mümkün olmadığını bildirmiştir. Alternatif bir çözüm olarak Beytül-Makdis'in kandillerinde kullanılmak üzere zeytinyağı (veya bedelini) göndermesinin bizzat ziyarete denk bir fazilet taşıyacağını ifade etmiştir. Bu yönlendirme doğrultusunda Hz. Meymûne, ömrü boyunca Mescid-i Aksâ'nın aydınlatma masrafları için Kudüs'e düzenli olarak mali destekte bulunmuş ve bu uygulamanın vefatından sonra da sürdürülmesini vasiyet etmiştir.¹⁷

Dikkat edilirse çalışmaya konu olan rivâyet ile büyük ölçüde benzerlik arz eden olayı nakleden Vâkıdî'nin, adeti üzere ittisalü's-sened yaparak iki farklı rivâyeti tek bir senedle nakletmesi akla gelmektedir. Sonraki dönemlerde her iki Meymûne rivâyetine dair bilgi veren İbn Receb, Vâkıdî rivâyetinin sadece Meymûne olayını aktaran bölümünü zikretmiş ve rivâyete mürsel zayıf hükmü vermiştir.¹⁸ Vâkıdî'nin senedinde yer alan hocası İbrâhim b. Yezîd el-Hûzî, Ömer b. Abdülaziz'in mevlâsı olup hicrî 151'de vefat etmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla hakkında âlimlerin kanaati olumsuzdur. İlk dönemden itibaren cerhe uğrayan bu râvi hakkında metrûkü'l-hadîs, sâriku'l-hadîs gibi ağır cerh ifadeleri serdedilmiştir.¹⁹ İbrahim b. Yezîd'in hadisi aldığı râvi, tâbîünden Atâ b. Ebî Rebâh'tır. Atâ hadisi doğrudan Hz. Peygamber'den mürsel olarak nakletmiştir. Şayet bu rivâyet Hz. Peygamber'in eşi Meymûne bnt. Hâris'ten nakledilmişse aradaki sahâbî râvisi de muhtemelen Abdullah b. Abbâs'tır. Çünkü İbn Abbâs, bu olayı teyzesi olan Hz. Meymûne'den dinlemiş ve talebesi

¹⁷ Muhammed b. Amr b. Vâkıd es-Sehmî Vâkıdî, *el-Meğâzî*, thk. Marsden Jones (Beyrut: Dâru'l-Âlemî, 1989), 2/866.

¹⁸ Vâkıdî'nin bu rivâyetinin hadis kaynaklarında karşılığı neredeyse yoktur. İbn Receb ile birlikte modern dönem araştırmacılarından Ahmed Gullûş dışında Vâkıdî'nin metnine dair bir bilgiye ulaşamamıştır. Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Receb, *Fadâilü's-Şâm*, thk. Talat b. Fuat el-Hulvânî (Kahire: el-Fârûk el-Hadîsiyye, 2004), 3/284; Ahmed el-Gullûş, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve'd-da'Ve fi'l-ahdi'l-Medîne* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004), 591.

¹⁹ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1435), 1/94.

Atâ b. Ebî Rebâh'a aktarması gerekir. Zira Atâ'nın Hz. Meymûne'den hadis naklettiğine dair elimizde veri bulunmamaktadır.²⁰ Atâ'nın mürselleri konusunda hadisçilerin kanaati büyük ölçüde olumlu olsa da bu rivâyeti aktaran Vâkidî'nin ve hocasının cerh edilmesi (Vâkidî'yi ta'dîl edenler de bulunmaktadır.) meselenin tartışma zeminini metodik açıdan etkilemektedir.²¹

Rivâyetin birinci kısmında bir adamın fetih dolayısıyla Aksâ'da namaz kılmayı adaması ile ikinci kısımda Meymûne'nin de aynı şekilde bir adakta bulunması tek bir olay gibi düşünülmüş sanki adam Hz. Peygamber'e adağı ile ilgili sorduğunda Hz. Meymûne de peşi sıra kendi durumunu arz etmiştir. Bu şekilde bir olayın yaşanması mümkündür. Fakat temel hadis kaynaklarına yansıyan ve şöhret bulan olay, Meymûne bint. Sa'd'dan nakledilen rivâyettir. İki farklı Meymûne'den aktarılan rivâyetler paralel düşünüldüğünde her iki hanım sahâbînin aynı olay etrafında buluşması çok makul gözükmemektedir. Bu minvalde Meymûne bint. Sa'd isimli bir sahâbînin mevcut olup olmadığı ve soruyu soran kişinin Meymûne bint. Hâris olabileceği düşüncesi akla gelmektedir. Manen rivâyet, ihtisar gibi durumların da etkisiyle olayın yaşandığı ortamda bulunan Hz. Peygamber'in azatlısı Meymûne'nin rivâyeti işiterek aktarmış olması ihtimali de uzak değildir. Nitekim Hz. Peygamber'in eşi Meymûne bnt. Hâris ile birlikte azatlısı olduğuna dair Meymûne isimli iki kişi daha kaynaklarda yer almış birinde Meymûne bnt. Sa'd açıkça belirtilirken diğeri Meymûne şeklinde nispe veya künye bilgisi olmaksızın zikredilmiştir. Bunun yanı sıra rical ve tabakat eserlerinde azatlı olan Meymûne bnt. Sa'd'ın sahâbîliği beş-altı rivâyeti etrafında teyit edilmiştir.²²

Sonuç itibarıyla Meymûne bnt. Sa'd ve Hz. Peygamber'in eşi olan Meymûne bnt. Hâris olmak üzere iki sahâbenin varlığı teyit edilmektedir. Yanı sıra "kandil yağı gönderme" rivâyetinde odak isim Hz. Peygamber'in azatlısı Meymûne bnt. Sa'd olarak makbul senedlerde yer almaktadır. Ancak Vâkidî'nin benzer şekilde Hz. Peygamber'in eşi Meymûne'yle ilgili olayı hocası İbrahim b. Yezîd aracılığı ile aktardığı rivâyetin senedi tenkide müsaittir. Vâkidî rivâyetinin sonunda yer alan ve Hz. Meymûne'nin (Peygamberin eşi) vefat edene kadar Mescid-i Aksâ'ya kandillerinde kullanılmak üzere yağ alınması için mal/para göndermesi, vefatından sonra da bu uygulamanın devam ettirilmesini vasiyet etmesi akla hem Hz. Meymûne annemizin hem de Meymûne bnt. Sa'd'ın aynı konu etrafında buluştuğu izlenimini vermektedir. Dolayısıyla aynı rivâyet ve olay ikisinin de bulunduğu bir ortamda yaşanması da ihtimal dahilindedir.

²⁰ Meymûne bnt. Hâris'ten hadis nakledenler arasında mevlâsı, Atâ b. Yesâr yer almaktadır.

²¹ Gönül Kolkıran, *Tarih ve Hadis Disiplini Açısından Güvenilirlik Sorunu: İbn İshak ve Vakidi Örneği* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2004); Rıdvan Yarba, "Cerh ve Ta'dîl Âlimlerine Göre Vâkidî (ö. 207/823)", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2014), 143-168; Mehmet Apaydın, *Vâkidî* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2021).

²² Bir incelemede Meymûne bnt. Sa'd'ın rivâyetlerinin münker kabul edilmekle birlikte sahâbîliği de tartışma konusu yapılmıştır. Ebû Suheyb el-Hâyek, "ميمونة مولاة النبي صلى الله عليه وسلم وحديثها، وهل هي ميمونة بنت سعد؟ وهل تصح صحبتها؟" *addyaiya.com* (<https://addyaiya.com/content.php?page-id=385&v=01f7743c>) (10 Nisan 2026).

Senedin sahâbî halkasından sonraki râviler sırasıyla şu şekilde devam etmiştir:

1.1.2. Birinci Mertebedeki Râviler

Ulaşılabilen kaynaklara göre rivâyetin birinci mertebedeki râvileri şu dört kişiden oluşmaktadır:

Hadisin Farklı Tarikleri	Sened Sayısı
Meymûne > Osmân b. Ebî Sevde > Ziyâd b. Ebî Sevde	14 Sened
Meymûne > Ziyâd b. Ebî Sevde (doğrudan)	10 Sened
Meymûne > Ebû Ümâme > Ziyâd b. Ebî Sevde	2 Sened
Meymûne > Mekhûl > Sevr b. Yezîd > Ziyâd b. Ebî Sevde	1 Sened

Bu tablo incelendiğinde dikkat çeken husus, tek bir istisna²³ dışında bütün tariklerin Ziyâd b. Ebî Sevde'yi bünyesinde barındırmasıdır. Ziyâd, bazı tariklerde birinci mertebede iken bazılarında ikinci ya da daha ileri mertebelerde yer almakta ve senedin adeta odak noktasını/medârını oluşturmaktadır.

Osmân b. Ebî Sevde ise adı geçtiği tariklerde birinci mertebede bulunmakta ve rivâyeti kendisinden kardeşi Ziyâd b. Ebî Sevde almaktadır. Bir kısım senedlerde Osmân b. Ebî Sevde ismi açıkça zikredilmeyip “kardeşinden” ifadesine yer verilirken bazı tariklerde ise “kardeşi Osmân b. Ebî Sevde'den” şeklinde açık isimle kaydedilmiştir. Osmân b. Ebî Sevde'nin birinci mertebede bulunduğu senedlerde, Ziyâd b. Ebî Sevde ikinci mertebede yer alırken Ziyâd'ın birinci mertebede bulunduğu senedlerde kardeşi Osmân hiç yer almamaktadır.

Birinci mertebede Mekhûl ve Ebû Ümâme'nin yer aldığı senedlerin birer örneği mevcuttur. Ne var ki Mekhûl'ün Meymûne'den doğrudan hadis rivâyetinin bulunmaması nedeniyle senedin mürsel sayılması²⁴ ve Ebû Ümâme senedine yöneltile eleştiriler²⁵ dikkate alındığında, her iki tarik de cerh edilmiş olmaktadır. Bu değerlendirmeler sonucunda birinci mertebedeki râvinin Osmân b. Ebî Sevde ya da kardeşi Ziyâd b. Ebî Sevde olduğu ifade edilebilir.²⁶

1.1.3. İkinci Mertebedeki Râviler

Birinci mertebedeki duruma benzer biçimde, ikinci mertebedeki râviler de şu şekilde gösterilebilir:

Hadisin Farklı Tarikleri	Sened Sayısı
Osmân b. Ebî Sevde > Ziyâd b. Ebî Sevde	14 Sened

²³ İbnü'l-Cevzî, *Fedâilü Beyti'l-Makdis*, 67 (No. 18).

²⁴ Şemseddîn es-Sehâvî, *el-Buldâniyyât*, 67 (No. 4).

²⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilvâhid Ziyâeddîn el-Makdisî, *es-Sünen ve'l-Ahkâm*, (Suudi Arabistan: Dâru Mâcid, 1425), 4/298 (No. 4608).

²⁶ Ziyâd b. Ebî Sevde'nin arada vasıta olmadan Meymûne'den rivâyeti olup olmadığı hakkında itirazlar da mevcuttur. Ancak bu itirazları râvi değerlendirmesi yaptığımız kısımda zikretmek isabetli olacağından burada bahsedilmeyecektir.

Ziyâd b. Ebî Sevde > Saîd b. Abdilazîz	11 Sened
Ziyâd b. Ebî Sevde > Muâviye b. Sâlih	3 Sened
Ziyâd b. Ebî Sevde > Saîd b. Abdilazîz & Osmân b. Atâ	2 Sened
Ebû Ümâme > Ziyâd b. Ebî Sevde	2 Sened
Mekhûl > Sevr b. Yezîd	1 Sened

Tabloya göre Ziyâd b. Ebî Sevde'nin -İbnü'l-Cevzî'nin zikrettiği tarik hariç²⁷- ulaşılabilen tüm kaynaklarda bir veya ikinci mertebede yer aldığı görülmektedir. Çünkü Ziyâd, birinci mertebede Osmân b. Ebî Sevde veya Ebû Ümâme'nin bulunduğu senedlerde ikinci mertebededir. Buna göre senedin ilk halkasının Osmân b. Ebî Sevde olduğu her tarikin ikinci halkasında zorunlu olarak kardeşi Ziyâd b. Ebî Sevde bulunmaktadır. Mekhûl'ün birinci mertebede yer aldığı tek senedde ise ikinci mertebede Sevr b. Yezîd vardır fakat bu durum diğer rivâyetlerle karşılaştırıldığında ve Mekhûl'ün Meymûne'den rivâyetinin sabit olmadığından hareketle ilgili rivâyetin zayıf kabul edilmesi sebebiyle de Sevr b. Yezîd'in en azından üçüncü mertebede yer alması sonucunu doğurmaktadır.

1.1.4. Üçüncü Mertebedeki Râviler

Üçüncü mertebede görülen farklılıklar, ikinci mertebedeki sened yapısına doğrudan bağlı olarak şekillenmektedir. Saîd b. Abdilazîz'in ikinci mertebede sonlandığı iki sened²⁸ bir kenara bırakıldığında geriye kalan senedlerde üçüncü meritebe şu tabloyla özetlenebilir:

Hadisin Farklı Tarikleri	Sened Sayısı
Ziyâd b. Ebî Sevde > Sevr b. Yezîd	13 Sened
Saîd b. Abdilazîz > Miskîn b. Bekîr	5 Sened
Muâviye b. Sâlih > Abdullâh b. Sâlih	2 Sened
Saîd b. Abdilazîz & Osmân b. Atâ > Rudeyh b. Atiyye	2 Sened
Saîd b. Abdilazîz > Velîd b. Müslim	2 Sened
Sevr b. Yezîd > Muhammed b. Abdillâh (Mekhûl Tariki)	1 Sened

Bu veriler, üçüncü mertebede en sık geçen râvinin Sevr b. Yezîd olduğunu göstermektedir.²⁹

Daha sonra Miskîn b. Bekîr'in bu mertebede öne çıktığı görülürken bu râvinin özellikle Ebû Dâvûd tarikinin anlaşılması bakımından ayrı bir öneme sahip olduğu ilgili başlıkta görülecektir.

1.1.5. Dördüncü Mertebedeki Râviler

²⁷ İbnü'l-Cevzî, *Fedâilü Beyti'l-Makdis*, 67 (No. 18).

²⁸ Ebû Müshir, *Nüshatü Ebî Müshir*, 31 (No. 15); İbnü'l-Kattân, *Beyânu'l-Vehm*, 5/535.

²⁹ Bir senedde de Sevr b. Ziyâd şeklinde gelmektedir. İbnü'l-Cevzî, *Câmi'u'l-mesânîd*, 8/351 (No. 7630).

Rivâyetin senedlerinin büyük kısmı bu mertebede sona ermektedir. Farklı ikinci ve üçüncü mertebe tariklerine bağlı olarak bu mertebede görülen râviler arasında Sevr b. Yezîd → Îsâ b. Yûnus tariki, en fazla ilişki ağını içermekte ve çok sayıda alt kola ayrılmaktadır:

Hadisin Farklı Tarikleri	Senedin Sonu
a	Îsâ b. Yûnus ile son bulan
b	Îsâ b. Yûnus > Alî b. Bahr
c	Îsâ b. Yûnus > Alî b. Bahr > Ahmed b. Hanbel
d	Îsâ b. Yûnus > İsmâîl b. Abdillâh er-Rakiyy
e	Îsâ b. Yûnus > Ebû Mûsâ İshâk b. İbrâhîm el-Herevî
f	Îsâ b. Yûnus > Alî b. Ma'bed > Yahyâ b. Osmân
g	Îsâ b. Yûnus > Süleymân b. Ömer el-Berkî > Muhammed b. Bedr > Alî b. Harşem > Muhammed b. Yûsuf b. Matar > İbnü's-Seken
h	Îsâ b. Yûnus > Ebû Ca'fer Nüfeylî > Ya'kûb b. İshâk > Süleymân b. Ahmed > Ahmed b. Muhammed > Mahmûd b. İsmâîl > Ebû Ca'fer Muhammed b. Ahmed es- Saydelânî

Sevr b. Yezîd → Yahyâ b. Alâ → Amr b. Husayn tariki Ebû Ya'lâ Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ ve Ebû Bekir Muhammed b. İbrâhîm → İbrâhîm b. Mansûr → Ebû'l-Mecd Zâhir b. Ahmed es-Sekafî olmak üzere iki şekilde aktarılmıştır:

Buraya kadar verilen bilgilerle birlikte senedin kendisinde nihayete erdiği ve yukarıdaki dört mertebe ile gösterilen sened halkasının on râviye kadar ulaşan diğer tarikleri de söz konusudur:

Hadisin Farklı Tarikleri	Senedin Sonu
Sevr b. Yezîd > Sadaka b. Abdillâh > Revvâd b. El-Cerrâh > Muhammed b. Ebî's-Seriyy	Muhammed b. Avf
Miskîn > Nüfeylî	(a) Nüfeylî ile son bulan
	(b) Nüfeylî > Ya'kûb b. İshâk
	(c) Nüfeylî > Ebû Dâvûd > Muhammed b. Bekr > Hüseyin b. Muhammed er-Rûzbârî
	(d) Nüfeylî > Ebû Dâvûd > Ebû Alî Lü'lûî > Kâsım b. Ca'fer > Ömer b. Abdilazîz
Miskîn > Ahmed b. Abdurrahmân > Muhammed b. Abdilmelik	Ebû Alî es-Seken
Rudeyh b. Atiyye > Abdurrahmân b. Bahr el-Hallâl	(a) Ya'kûb b. Süfyân > Abdullâh b. Ca'fer

	(b) Ya'kûb b. Süfyân > Abdullâh b. Ca'fer > Ebû Alî b. Şâzân el-Bağdâdî
Velîd b. Müslim > el-Heysem b. Hârîce	Ahmed b. Hanbel
Velîd b. Müslim > Abdülvehhâb b. Necde	İbn Ebî Hayseme
Abdullâh b. Sâlih > Bekr b. Sehl ed-Dımyâtî	(2 Sened)
Muhammed b. Abdirrahmân > İbrâhîm b. Muhammed > el-Velîd > Ebû Ömer b. El-Fadl	Ömer b. El-Fadl > Ebûbekr el-Hatîb

Dört mertebede gerçekleştirilen bu inceleme, rivâyetin isnad yapısının geniş bir coğrafyaya ve farklı râviler arasında yayıldığını göstermektedir. Çalışmanın hacmi dikkate alınarak senedlerin değerlendirmesinde Ebû Dâvûd ve İbn Mâce rivâyetleri esas alınacaktır. Bu tercih, söz konusu iki tariki sıhhat bakımından diğerlerine kıyasla daha makbul kılan özelliklerinin yanı sıra her ikisinin de rivâyetteki en yaygın tarikleri temsil etmesinden kaynaklanmaktadır. Ebû Dâvûd rivâyetinin Nufeylî, İbn Mâce rivâyetinin ise İsâ b. Yûnus ile son bulması, bu iki tariki aynı zamanda bütün sened ağının birleştiği iki temel rivâyet haline getirmektedir.

2. Rivâyetin Sened Değerlendirmesi

Daha önce de belirtildiği üzere ilgili rivâyet ya Ebû Dâvûd senedinde olduğu gibi “Meymûne → Ziyâd b. Ebî Sevr → Saîd b. Abdilazîz → Miskîn → Nufeylî” tariki üzerinden ya da İbn Mâce senedinde yer alan “Meymûne → Osmân b. Ebî Sevr → Ziyâd b. Ebî Sevr → Sevr b. Yezîd → İsâ b. Yûnus” tariki üzerinden tahrîc edilmektedir. Diğer tarikler ise bu iki senede ya ekleme yapılmış ya da bu râvilerden daha erken bir noktada sened tamamlanmış veya münferit bir şekilde aktarılmaktadır. Bu durumda söz konusu iki senedin râvilerini incelemek, rivâyetin büyük bölümünün sened yapısını değerlendirmek anlamına gelecektir.

2.1. Ebû Dâvûd Senedinin Râvileri

a. Meymûne

Tam adı Meymûne bnt. Sa'd/Saîd³⁰ olan sahâbî, Hz. Peygamber'in azatlısı ve hizmetlisi şeklinde yer alır. Sünen-i Erbaa'da rivâyetleri bulunmaktadır.

Meymûne'nin kimliğine dair kaynaklarda bir ihtilaftan bahsedilebilir. Bu ihtilaf, yukarıda ele alınan Hz. Peygamber'in eşiyle karıştırılma meselesinin yanı sıra Meymûne bnt. Sa'd ile Şam ehlinin naklettiği başka bir Meymûne arasındaki ayrıma da yansımıştır. İbn Abdilberr, kandil yağı rivâyetinin Meymûne bnt. Sa'd'a; Beytü'l-Makdis'in faziletine dair Şam ehli rivâyetinin ise başka bir Meymûne'ye ait olduğunu ileri sürerek iki ayrı sahâbînin bulunduğu görüşünü benimsemiştir. Ne var ki Ebû Nuaym

³⁰ Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf el-Kelbî Cemâlüddîn el-Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980), 35/313.

bu görüşü reddederek ilk rivâyette nesebinin sarahaten zikredilmesine karşın Şam ehli rivâyetinde nesep kaydının düşürülmüş olmasının iki ayrı kişiyi değil aynı sahâbîyi gösterdiğini savunmaktadır. İbn Hacer de bu tespiti destekleyerek her iki rivâyetin tek bir kişiden yani Meymûne bnt. Sa'd'dan nakledildiğini teyit etmektedir.³¹

b. Ziyâd b. Ebî Sevede

Osmân b. Ebî Sevede'nin³² kardeşi olan Ziyâd b. Ebî Sevede, Ebü'l-Minhâl ve Ebû Nasr künyesiyle de anılmaktadır. Kudüslü olan râvinin annesi Ubâde b. Sâmî'tin azatlısıdır. Bu bağlantı sebebiyle Ubâde b. Sâmî'ten naklettiği bazı rivâyetleri de mevcuttur. Bununla birlikte Ebû Dâvûd,³³ Ebû Müshir'den şu değerlendirmeyi aktarmaktadır: Osmân b. Ebî Sevede, kardeşi Ziyâd'dan yaşça büyük olup Ubâde b. Sâmî hayatta iken ona yetişmiş ve kendisinden rivâyet almıştır. Bu bilgi, Ziyâd'ın, Ubâde b. Sâmî dönemine yetişmemiş olduğuna işaret etmektedir.³⁴ Nitekim İbn Ebî Hâtim de Ziyâd'ın Ubâde b. Sâmî zamanına yetişmediğini açıkça ifade etmiştir.³⁵ Ancak İbn Hibbân, Ziyâd'ın Ubâde b. Sâmî'ten rivâyeti olduğunu söylemektedir.³⁶ Ayrıca Hâkim, Ziyâd'ın Ubâde b. Sâmî'ten rivâyetine yer verdikten sonra ittisali gösterecek şekilde o rivâyetin sahih olduğunu ifade etmiştir. Kitabın muhakkiki Mustafâ Abdulkâdir Atâ, Zehebî'nin de bu rivâyete sahih dediğini aktarmaktadır.³⁷ Dolayısıyla Osmân'ın Ubâde'den rivâyeti olduğu bilinirken kardeşi Ziyâd'ın rivâyeti olması ihtilâflıdır.

Ziyâd; kardeşi Osmân'ın yanı sıra Hz. Peygamber'in azatlısı Meymûne, Ebû Hüreyre, Ebû İmrân el-Ensârî, Ebû Meryem eş-Şâmî gibi kimselerden rivâyet almıştır. Kendisinden ise Zeyd b. Vâkid, Saîd b. Abdilâzîz, Sevr b. Yezîd, Sadaka b. Yezîd, Abdurrahmân b. Sâbit b. Sevbân, Osmân b. Atâ el-Horasânî ve Muâviye b. Sâlih rivâyette bulunmuştur.³⁸ Ebû Dâvûd ve İbn Mâce'deki tek hadisi, Kudüs'e kandil yağı gönderme rivâyetidir.

Râviye ilişkin değerlendirmeler genel itibarıyla olumludur. Ebû Hâtim, Ziyâd'ın Ubâde'den gerçekten rivâyet alıp almadığını bilmediğini belirtmiştir. İbn Hibbân onu sikalar arasında saymıştır.

³¹ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415), 8/324-325

³² İbn Mâce rivâyetinde bilgi verilecektir.

³³ Alî b. Medenî - Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *er-Ruvât mine'l-İhve ve'l-ehavât* (Suudi Arabistan; Riyad: Dâru'r-Râye, 1408), 217.

³⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 1/649.

³⁵ Ebû Muhammed Abdurrahmân er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *el-Merâsîl*, thk. Şükru'llâh Nimetullâh Kucânî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1397), 61.

³⁶ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî İbn Hibbân, *es-Sikât li İbn Hibbân* (Haydarâbâd: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1393), 4/260.

³⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafâ Abdulkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1411), 4/646.

³⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 1/649.

Ebû Zür'a ise Mervân b. Muhammed'in hem Osmân hem de kardeşi Ziyâd b. Ebî Sevde için sika dediğini nakletmektedir. İbn Hacer de Ziyâd b. Ebî Sevde hakkında sika hükmüne ulaşmıştır.³⁹

c. Saîd b. Abdilazîz

Hicrî 90 yılında Dımaşk'ta doğan Saîd b. Abdilazîz, Atâ b. Ebû Rebâh, Nâfi' ve İbn Şihâb ez-Zührî gibi önde gelen âlimlerden hadis dinlemiştir. Abdullâh b. Mübârek, Vekî' b. Cerrâh, Abdürrezzâk es-San'ânî ve Ebû Müshir gibi hadisçiler ondan rivâyette bulunmuşlardır. Evzâî'nin vefatının ardından Dımaşk müftüsü olan Saîd, hayatının son döneminde hâfızası zayıfladığından rivâyetleri birbirine karıştırmış ve icâzet vermekten kaçınmıştır. Saîd'in naklettiği hadisler, Taberânî tarafından bir araya getirilmiştir.

Hadis otoriteleri Saîd'i güvenilir bir râvi olarak kabul etmiştir. Hâkim en-Nîsâbü'rî: "Medineliler için Mâlik ne ise Dımaşklılar için Saîd odur" derken Ahmed b. Hanbel, Dımaşk'ta hadiste ondan daha sağlam birinin bulunmadığını ifade etmiştir. İbn Maîn, hüccet olarak nitelendirmiş, İbn Sa'd ise "İnşallah sikadır" değerlendirmesini yapmıştır. Bununla birlikte Muâviye b. Ebî Süfyân ile Dımaşk'ın faziletine ilişkin bazı rivâyetleri sened ve metin açısından tenkit edilmiş yanı sıra İsrâiliyat türü rivâyetler aktardığı da söylenmiştir.⁴⁰

d. Miskîn b. Bekîr

Ertât b. el-Münzir, Sâbit b. Aclân, Ca'fer b. Berkân, Zem'a b. Sâlih, Abdurrahmân b. Amr el-Evzâî ve Mâlik b. Enes gibi isimlerden rivâyet nakleden Miskîn b. Bekîr'den İbn Nüfeyl el-Harrânî, Ahmed b. Ebî Şuayb, Ahmed b. Hanbel ve İbrâhîm b. Mûsâ rivâyette bulunmuşlardır. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî'de rivâyetleri yer almaktadır.⁴¹

Ahmed b. Hanbel, hakkında: "Şu'be'den başka hiçbir kimseden duymadığım bazı rivâyetleri var" derken Yahyâ b. Maîn, "lâ be'se bih" diyerek güvenilir bir râvi olduğunu belirtmiş; devamında da "Ezberi iyidir, hadisi sahihtir" şeklinde konuşmuştur.⁴² Buna ilaveten *et-Temhîd* muhakkiki, "sadûk olmakla birlikte kendisine yöneltile eleştiriler oldukça fazladır" kaydı düşmüştür.⁴³ Hicrî 198 yılında vefat etmiştir.⁴⁴

³⁹ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Hacer el-Askalânî, thk. Muhammed Avvâme, *Takribu't-Tehzîb* (Suriye: Dâru'r-Reşîd, 1406), 219.

⁴⁰ Talat Sakallı, "Saîd b. Abdilazîz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/548.

⁴¹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 27/484-485; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl* (Haydarâbâd: Matba'atu Meclisi Dâireti'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1271), 8/329.

⁴² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 8/329.

⁴³ Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî el-Kurtubî İbn Abdilberr, *et-Temhîd limâ fî'l-Muvatta*, thk. Beşşâr Avvâd, v.dğr., (Londra: Müessesetü'l-Furkân li't-Turâsi'l-İslâmî, 1439), 2/139.

⁴⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/194.

e. Nufeylî

Zühre b. Muâviye, Mâlik b. Enes, Abdullâh b. Mübârek, Hüseyim b. Beşîr ve Süfyân b. Uyeyne gibi hadis otoritelerinden rivâyet alan Nufeylî'den; Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd, Ebû Zûr'a, Ebû Hâtim gibi muhaddisler rivâyette bulunmuştur. Müslim hariç Kütüb-i Sitte'nin tamamında rivâyetleri yer alan Nufeylî hakkında Ahmed b. Hanbel, onu hiçbir zaman elinde kitapla rivâyet ederken görmedim derken Ebû Dâvûd hâfızası ondan daha güçlü birine rastlamadığını belirtir. Şâzekûnî, Nufeylî'yi hadis hafızı kabul etmiş, İbn Vâre, devrinin dört büyük âliminden biri olarak nitelendirmiş; Ebû Hâtim er-Râzî ile Dârekutnî de onun sika ve rivâyetlerinin delil olarak kullanılabilecek bir râvi olduğunu açıkça ifade etmişlerdir. Nufeylî, doksanlı yaşlarda hicri 234'te vefat etmiştir.⁴⁵

2. 2. İbn Mâce Senedinin Râvileri

a. Meymûne

Ebû Dâvûd senedinde değerlendirilmiştir.

b. Osmân b. Ebî Sevde

Ziyâd b. Ebî Sevde'nin ağabeyi olan Osmân b. Ebî Sevde, aslen Filistinli olup annesi Ubâde b. Sâmî'tin, babası ise Abdullâh b. Amr b. el-Âs'ın azatlısıdır. Ubâde b. Sâmî'ten rivâyeti bulunan Osmân, ayrıca Ebû'd-Derdâ, Ebû Hüreyre, Hz. Peygamber'in azatlısı Meymûne ve Ümmü'd-Derdâ'dan da rivâyet almıştır. Kendisinden; kardeşi Ziyâd b. Ebî Sevde, Şebîb b. Şeybe, Evzâî, Abdurrahmân b. Yezîd ve Zeyd b. Vâkid rivâyette bulunmuştur.

Evzâî, rivâyetlerinin geçerli sayılması gerektiğini savunurken Mervân b. Muhammed'in Osmân ve kardeşi Ziyâd hakkında sika ve sebt tabirlerini kullandığı görülmektedir. İbn Hibbân, sikalar arasında saymış; İbnü'l-Kattân ise hâlini bilmediğini söylemiştir. İbn Hacer, Ya'kûb b. Süfyân'ın sika değerlendirmesini aktararak kendisi de aynı hükme ulaşmıştır.⁴⁶

c. Ziyâd b. Ebî Sevde

Ebû Dâvûd senedinde değerlendirilmiştir. Ebû Dâvûd rivâyetinde Osman yokken İbn Mâce tarikinde Ziyâd'ın hadisi aldığı râvinin abisi Osman'dır.

d. Sevr b. Yezîd

Ziyâd b. Ebî Sevde, Hâlid b. Mi'dân, Mekhûl, Râşid b. Sa'd, Zührî, İbn Cüreyc, Ebü'z-Zübeyr gibi hocalardan rivâyet almıştır. Kendisinden Süfyân es-Sevrî, İbn İshâk, İbn Mübârek, Yahyâ b. Saîd el-

⁴⁵ Ali Osman Koçkuzu, "Ebû Ca'fer en-Nüfeylî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/117.

⁴⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 3/63; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/260.

Kattân, İsmâîl b. Ayyâş, Velîd b. Müslim, Îsâ b. Yûnus ve Sadaka b. Yezîd gibi muhaddisler rivâyette bulunmuşlardır.⁴⁷

İbn Sa'd hakkında: "Hadiste sikadır; ancak Kaderî olduğu söylenir. Dedesi Sıffin'de Muâviye safında şehit düşmüştür. Bu sebeple Hz. Ali zikredildiğinde 'Dedemi öldüren adamı sevmem' dediği nakledilmiştir" demektedir. Süfyân es-Sevrî: "Ondan hadis alın ancak boynuzlarına dikkat edin." diyerek Sevr b. Yezîd'in hadislerini almayı uygun görmekle birlikte Kaderî görüşlerine temkinli yaklaşılmasına vurgu yapmaktadır.⁴⁸

Birden fazla kaynaktan gelen değerlendirmeler, Sevr b. Yezîd'in sika olduğuna işaret etmektedir. Abdullâh b. Ahmed b. Hanbel sika demiştir. Alî b. Medenî, Yahyâ el-Kattân'a Sevr b. Yezîd'i sorduğunda "Benim onun hakkında bilgim yok" anlamına gelen "ليس في نفسي منه شيء" cevabını almıştır. Ancak bu cevap bir cerh ifadesi olmayıp gayrı müfesser bir değerlendirmedir. Ya'kûb b. Süfyân birtakım kimseler sorulduğunda "Onların hepsi sika, üstelik içlerinde en büyük hadis âlimi de odur" diyerek Sevr'i ta'dil etmiştir. Amr b. Alî, Yahyâ b. Saîd'in "Şamlılar arasında Sevr'den daha güvenilir birine rastlamadım" dediğini nakletmekte; Muhammed ed-Devrî ise Yahyâ b. Maîn'in Sevr b. Yezîd'i sika olarak nitelendirdiğini aktarmaktadır. Vekî' b. Cerrâh, hadisinin sahih olduğunu belirtmiş, Ebû Hâtim de babasından Sevr b. Yezîd için "Hâfız ve sadûktur" değerlendirmesini nakletmiştir. Hicrî 153 yılında Kudüs'te vefat etmiştir.⁴⁹

Sevr'e dair genel kanaatin sika yönünde olduğu görülmektedir. Kendisine yöneltlen cerh iddialarının çoğu, hadisteki behresiyle doğrudan ilişkili olmayan itikadî mahiyetteki Kaderîlik iddiasına dayanmaktadır. Bu tür cerh gerekçeleri hadis ilminin benimsediği propagandistlik ilkeleri çerçevesinde râvinin güvenilirliğini temelden sarstığı kabul edilmemekte dolayısıyla Sevr b. Yezîd'in sika oluşu korunmaktadır.

e. Îsâ b. Yûnus

Kûfe'de doğan Îsâ b. Yûnus, Süfyân b. Uyeyne'nin kendilerine "fakih oğlu, fakih oğlu, fakih" diye iltifat ettiği köklü bir ilim ailesine mensuptur. Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Hişâm b. Urve, A'meş, Ma'mer b. Râşid, Şu'be b. Haccâc ve Süfyân es-Sevrî gibi muhaddislerden hadis rivâyet eden Îsâ b. Yûnus, tahsil amacıyla uzun süreli rihleler yapmıştır. Velîd b. Müslim, Vekî' b. Cerrâh, Süfyân b. Uyeyne, Yahyâ b. Maîn, İbn Râhûye ve Ebû Bekir b. Ebî Şeybe gibi muhaddisler kendisinden rivâyette bulunmuştur. Rivâyetleri Kütüb-i Sitte'nin tamamında yer almaktadır.

⁴⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 2/468.

⁴⁸ Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Hâşimî İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1410), 7/324.

⁴⁹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, 4/424-426; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 2/468-469; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, 1/277; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, 7/324.

Hadis otoriteleri İsa b. Yunus hakkında güvenilir olduğuna dair değerlendirmeler yapmışlardır. Söz gelimi Vekî b. Cerrâh, “hadis ilmini avucunun içine almış adam” olarak nitelendirmiştir. Ali b. Medenî, “mükemmel biridir, sikadır, me’mundur” şeklinde tavsif etmiştir. Ahmed b. Hanbel’e oğlu Abdullah, İsa b. Yunus’un güvenilirliğini sorduğunda “Onun gibisi nasıl sorulur ki?” şeklinde cevap almıştır. Nesâî ve Ebû Hâtim er-Râzî de İsa b. Yunus’u güvenilir bir râvi olarak kabul etmişlerdir. Zehebî, ağabeyi İsrâîl ile karşılaştırıldığında İsa’nın daha sağlam âlim ve âbid olduğunu belirtmektedir. Hicrî 187 yılında Hades’te vefat etmiştir.⁵⁰

f. İsmâîl b. Abdillâh er-Rakiyy

Künyesi Ebû’l-Hasan olan bu râvi, Sükrî ve Rakiyy nisbeleriyle de tanınmaktadır. Hammâd b. Zeyd ve aynı tabakadan bazı âlimlerin yanı sıra Şüreyk, İsmâîl b. Ayyâş, Ubeydullâh b. Amr er-Rakiyy ve Abdülvehhâb es-Sekafî’den rivâyet almıştır. Oğlu İbrâhîm, Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî’l-Dünyâ ve Ebû Bekir es-Sağânî de kendisinden rivâyette bulunmuşlardır.⁵¹

Râviye ilişkin değerlendirmeler büyük ölçüde olumludur. İbn Hacer, Ezdî’nin kendisi hakkında “hüccet değildir” dediğini aktarmakla birlikte İsa b. Yunus’u sadûk olarak nitelendirmiştir. İbn Hibbân, sikalar arasında saymıştır. Hicrî 230 yılında Basra’da vefat etmiştir.⁵²

2. 3. Senede Yönelik Eleştiriler

Görüldüğü üzere mevcut tariklerin büyük çoğunluğu Meymûne’den ya doğrudan Ziyâd b. Ebî Sevede’ye ya da Osmân b. Ebî Sevede aracılığıyla kardeşi Ziyâd b. Ebî Sevede üzerinden gelmektedir. Bunların dışındaki Mekhûl kanalıyla gelen tarik, mürsel kabul edilmiştir. Ebû Ümâme tariki ise senesinde yer alan Yahyâ b. Alâ ve Amr b. el-Husayn’ın zayıf râviler arasında gösterilmesinden dolayı problemlidir. Ebû Ya’lâ el-Mevsilî’den gelen başka bir tarik de Alâ ve Amr sebebiyle⁵³ cerh edilmiştir.⁵⁴

Buna karşın Meymûne’den Ziyâd b. Ebî Sevede’nin doğrudan aldığı tarikler ile Osmân b. Ebî Sevede’nin Meymûne’den alarak kardeşi Ziyâd’a aktardığı tarikler sahih veya hasen vasfını almıştır.

⁵⁰ M. Yaşar Kandemir, “İsa b. Yunus Sebî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 2009), 36/248-249.

⁵¹ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, 3/119-121.

⁵² İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbu’t-Tehzîb*, 108; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/100; Şemseddîn Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed ed-Dimeşkî ez-Zehebî, *Mizânu’l-İtidâl fî nakdi’r-ricâl*, thk. Alî Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1382/1963), 1/236. Ziyâeddîn el-Makdisî, *Fedâilu Beyti’l-Makdis*, 50 (No. 16); İbn Hacer el-Askalânî, *el-Metâlibu’l-Âliye*, 7/177 (No. 1334).

⁵³ Ebû Ya’lâ’nın *Müsned*’ine bakıldığında Yahyâ b. Alâ ve Amr’ın bulunduğu sened bulunamayabilir. Bunun sebebi *Müsned*’in *el-Kebîr* ve *es-Sağîr* diye adlandırılan iki rivâyetle gelen nüshasının olması ve sadece Sağîr denilen, nüshadan daha küçük hacimli nüshanın elimize ulaşmış olmasıdır. *Müsned*’i tahkik eden Sinârî kitabın mukaddime kısmında kendisi ve Hüseyin Selîm Esed de dâhil olmak üzere Sağîr şeklinde anılan *Müsned*’in elimize ulaşması sonucu bu eserin basıldığını, İbn Hacer ve Bûsîrî’nin kaynak olarak kullandığı *Kebîr* diye anılan diğer nüshanın elimize ulaşmadığını anlatmaktadır. Muhtemelen Ebû Ya’lâ’dan, Yahyâ b. Alâ ve Amr’ın ismi geçtiği sened *el-Kebîr*’inde, İbn Mâce senedi ile aynı olan tariki ise *es-Sağîr*’de aktarılmıştır. Detaylı bilgi için *el-Müsned*’in mukaddime kısmına bk. Ebû Ya’lâ, *Müsnedü Ebî Ya’lâ el-Mevsilî*, 1/11.

Ziyâd b. Ebî Sevede'nin zayıf olduğuna ilişkin iddia ağırlıklı olarak Zehebî'ye dayanmaktadır. Onu takip eden bazı âlimlerin de katıldığı itiraz, Ziyâd'ın Meymûne'den rivâyet almasıyla ilgilidir. Zehebî'ye göre Meymûne'nin kim olduğu bilinmediği için Ziyâd ya da Osmân'ın ondan rivâyet alma durumu da bilinmemektedir.⁵⁵ Daha sonraları yazdığı *Mîzân*'ında ise Meymûne'nin bint. Sa'd veya Saîd olduğunu vurgulamaktadır.⁵⁶

Araştırmamıza konu olan rivâyet, Zehebî tarafından Osmân b. Ebî Sevede'nin güvenilirliği konusundaki tereddütleri (kendisi hakkında kesin bir cerh lafzı kullanmayıp yalnızca “ في النفس شيء من الاحتجاج به ” demesi) ve Ziyâd'ın Meymûne'den aktardığı senedi munkatı kabul etmesi sebebiyle “münker” olarak değerlendirilmiştir.⁵⁷ Ancak Zehebî'nin râviler arası ittisali tam netleştirememesinden kaynaklandığı anlaşılan bu yaklaşımı, birçok otoritenin değerlendirmesiyle çelişmektedir. Nitekim *el-İsâbe* başta olmak üzere temel kaynaklar, Ziyâd'ın da tıpkı kardeşi Osmân gibi Meymûne'den doğrudan rivâyet aldığını teyit etmektedir.⁵⁸ Buna ek olarak Şuayb Arnaût gibi muhaddislerin de nihai tahlilde her iki râvinin sika olduğunu benimseyerek Zehebî'nin munkatı veya münker saydığı senedlere -Muâviye b. Sâlih kanalıyla gelenler dâhil- sahih hükmü vermesi, senedin muttasıl ve râvilerin güvenilir olduğu görüşünü öne çıkarmaktadır.

Şuayb Arnaût, Ziyâd'ı İbn Mâce ve Ebû Dâvûd rivâyetlerinde eleştirirken aynı sened ve metni aktaran Tahavî'nin rivâyeti için kanaat değiştirmekte ve hasen demektedir.⁵⁹ İbnü'l-Kattân ise râvilerin sıhhat durumları bilinmediği için tevakkuf edilmesini önermektedir. İbn Hacer, Ebû Ya'lâ senedini eleştirdikten sonra Ebû Dâvûd ve İbn Mâce senedlerinin daha doğru olduğunu belirtmektedir.⁶⁰ Sehâvî, İbn Müşir'in (Ziyâd'ın Meymûne'den aldığı) rivâyetini paylaştıktan sonra hadisin hasen olduğunu söylemiş akabinde Ebû Dâvûd'un Saîd b. Abdilazîz'den rivâyet ettikten sonra sükût ettiği için rivâyetin kendi metoduna göre salih (delil olarak kullanılmaya uygun veya hasen derecesinde) olduğu anlamına geleceği değerlendirmesinde bulunmuştur.⁶¹ Ayrıca Ebû Dâvûd, Ebû Ahmed el-Askerî, İbn Müşir, Beyhakî ve Taberânî ittifak edercesine rivâyeti Meymûne'den Ziyâd aracılığıyla vasita olmadan aktarmışlardır. Ayrıca Ahmed b. Hanbel ve Tahâvî; İbn Mâce'deki rical ve metnin aynısını tahric etmişlerdir. Şuayb el-Arnaût, Ahmed b. Hanbel ve İbn

⁵⁵ Şemseddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ed-Dimeşkî ez-Zehebî, *el-Mühezzebe fî İhtisârî's-Süneni'l-Kebîr*, (Riyad; Suudi Arabistan: Dâru'l-Vatan, 1422), 2/869.

⁵⁶ Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl*, 2/90.

⁵⁷ Zehebî, *Mîzânü'l-İ'tidâl*, 3/35.

⁵⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 8/324-326

⁵⁹ Şuayb Arnaût, Tahâvî'nin Muâviye b. Sâlih tariki ile naklettiği farklı bir sened zincirindeki aynı rivâyete ise sahih değerlendirmesi yapmaktadır. Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, 2/70.

⁶⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *el-Metâlibu'l-Âliye*, 7/177 (No. 1334).

⁶¹ Sehâvî, *el-Buldâniyyât*, 64-66 (No. 4).

Mâce senedleri için Ziyâd b. Ebî Sevde'ye yönelik Zehebî'nin iddialarını⁶² ve bazı cerh âlimlerinin görüşlerini⁶³ göz önünde bulundurarak zayıf olduğunu söylemekte ancak aynı rivâyeti aktaran Tahâvî rivâyetini değerlendirirken isnadın sahih olduğunu belirtmektedir. Yanı sıra Tahâvî'nin Osmân b. Ebî Sevde aracılığıyla Meymûne'den⁶⁴ aldığı farklı bir tarik için ise sahih olduğunu ve Ebû Dâvûd'un da tahriç ettiğini dile getirmektedir. Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inin tahkikinde ise yine Zehebî'nin iddialarına bakarak zayıf hükmü vermiştir.⁶⁵ Hâlbuki senedler incelendiğinde Ebû Dâvûd, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel rivâyetlerine zayıf demesinin sebebi olan Ziyâd, Tahâvî'nin senedinde de yer almaktadır. Tahminimizce Şuayb Arnaût, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce ile Ahmed b. Hanbel rivâyetlerini değerlendirirken Zehebî'nin iddiasından yola çıkarak zayıf hükmü vermiştir. Ancak daha sonra rivâyetin birçok tarikinin olduğunu görmüş ve Zehebî'nin değerlendirmesi dışında Ziyâd'ın diğer cerh ve ta'dil âlimleri tarafından tevsik edildiğini kabul ederek sahih hükmü vermiştir.⁶⁶

Bir diğer inkıta sebebi olarak Saîd b. Abdilazîz > Ziyâd > Meymûne senedinde Saîd'in bunu Ziyâd'dan rivâyet ederken an'ane sigasını kullanmasından hareketle ittisalın ortadan kalkarak tedlisin meydana geldiği zikredilmiştir. Mu'an'an rivâyetler ilk bakışta tedlis şüphesi barındırsa da Saîd b. Abdilazîz ile hocasının aynı dönem ve coğrafyayı paylaşmaları ile hadisin farklı tariklerinin bulunması bu ihtimali zayıflatmaktadır. Râvinin an'ane sîgasını kullanması tedlis olmaktan ziyade bir rivâyet alışkanlığıdır. Moğoltay b. Kılıç'ın da işaret ettiği üzere Saîd'in Osman'dan yaptığı nakillerde Ziyâd vasıtasına atıfta bulunuyormuş gibi görünmesi tedlis amacı taşımayan ve râvi tarafından âdet edinilmiş bir üsluptur.⁶⁷

Sened tartışmasının bir diğer boyutunu sahâbî râvisinin kimliği oluşturmaktadır. Muhaddislerin büyük çoğunluğu rivâyetin Hz. Peygamber'in azatlısı Meymûne'den geldiğine hükmederken Hz. Peygamber'in eşi olduğuna işaret eden tariklere "Hz. Peygamber'in eşi olmayan Meymûne'den" şeklinde tenkit yöneltilmiştir. Sehâvî ise eşi şeklinde aktarılan tariklerdeki nitelendirmeyi bir vehm olarak görür. Eldeki veriler değerlendirildiğinde, rivâyetin sahâbî râvisinin Hz. Peygamber'in azatlısı Meymûne bnt. Sa'd olduğu anlaşılmaktadır.

Senedlerin geneline bakıldığında, Yahyâ b. Alâ ile Amr b. el-Husayn'ı bünyesinde barındıran tarikler ile Mekhûl kanalından gelen mürsel rivâyet hariç tutulduğunda, kalan tariklerin büyük

⁶² Zehebî, *el-Mühezzeb*, 2/869; Zehebî, *Mîzânu'l-İtidâl*, 2/90.

⁶³ İbnü'l-Kattân, Abdulhakk gibi âlimlerin görüşlerini de bildirerek hüküm vermiştir.

⁶⁴ Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, 2/70.

⁶⁵ Ebû Dâvûd, "Salât", 13 (No. 457).

⁶⁶ Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, 2/70.

⁶⁷ Alâuddîn Moğoltây b. Kılıç, *el-İlâm bi Sünnetihi aleyhi's-Selâm Şerhu Süneni İbn Mâce el-İmâm* (Mısır: Dâru İbn Abbâs, 1427), 4/229.

çoğunluğunun sahih veya hasen hükmü aldığı görülmektedir. Vâkıdî'nin Meymûne bnt. Hâris'ten aktardığı rivâyet ise senedin yapısı itibarıyla tenkide açıktır. Dolayısıyla farklı tariklerle bize kadar ulaşan Mescid-i Aksâ'ya kandil yağı gönderme rivâyetinin senedi makbul düzeydedir.

3. Muhtevası Bakımından Mescid-i Aksâ'ya Kandil Yağı Gönderme Rivâyeti

Rivâyetin muhteva değerlendirmesi için ulaşılabilen kaynaklar çerçevesinde bir araya getirilen metinler, önce lafız bakımından ardından da içerdikleri anlam bakımından incelenecektir. Bu doğrultuda yapılacak karşılaştırmalı analiz, rivâyetin metin yapısındaki farklılıkları ve bu farklılıkların anlam bütünlüğüne yansıyan boyutlarını ortaya koymayı hedeflemektedir.

3.1. Lafızları Bakımından Metnin İncelenmesi

Rivâyetin metninde yer alan farklılıklar iki temel düzlemde incelenebilir. Öncelikle metnin bütünlüğü açısından yapısal değişimler dikkati çekmektedir ki bu değişim, birbirine zıt iki ayrı rivâyetin varlığından ziyade aynı rivâyetin kimi zaman daha geniş kimi zaman belirli bir kısmının aktarılmasından kaynaklanmaktadır. Söz konusu durum, hadis literatüründe sıkça karşılaşılan cüz-kül ilişkisinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.⁶⁸ Bu çerçevede mevcut metinler dört temel lafız grubu etrafında şekillenmektedir.

Grup	Metin Yapısı ve Özelliği	Arapça Hadis Metni
1. Grup	Mescid-i Aksâ'ya kandil yağı gönderilmesini emreden ve bu davranışı orada namaz kılmakla eşdeğer tutan en kısa ve öz metindir.	أَنَّهُ أَمَرَ بِإِرْسَالِ زَيْتٍ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى يُسْرَجُ فِي قَنَادِيلِهِ، وَقَالَ: إِنَّ ذَلِكَ يَقُومُ مَقَامَ الصَّلَاةِ فِيهِ
2. Grup	Beytü'l-Makdis'e gitmeye gücü yetmeyen kişilerin doğrudan zeytinyağı göndermesini emreden varyanttır.	عَنْ مِيمُونَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ لَمْ يَأْتِ بَيْتَ الْمَقْدِسِ يَصْلِي فِيهِ فَايَبُثْ بِزَيْتٍ يُسْرَجُ فِيهِ
3. Grup	Hz. Peygamber'e yöneltilen soruyla başlayan; önce orada namaz kılınmasını, gidilemiyorsa kandil yağı gönderilmesini tavsiye eden metindir.	عَنْ مِيمُونَةَ قَالَتْ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَفْتَنَّا فِي بَيْتِ الْمَقْدِسِ؟ قَالَ: «اتُّوهُ فَصَلُّوا فِيهِ قَالَتْ: فَكَيْفَ وَالرُّومُ إِذَا ذَاكَ فِيهِ؟ قَالَ فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِيعُوا فَاذْبَعُوا بِزَيْتٍ يُسْرَجُ فِي قَنَادِيلِهِ
4. Grup	Bir önceki soru-cevap yapısına ek olarak, Beytü'l-Makdis'i öven (mahşer ve menşer yeri olması, namazın bin kat sevap olması gibi) ifadeleri de barındıran en kapsamlı metindir.	عَنْ مِيمُونَةَ قَالَتْ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَفْتَنَّا فِي بَيْتِ الْمَقْدِسِ! قَالَ: أَرْضُ الْمُحْشَرِّ وَالْمَنْشَرِ، اتُّوهُ فَصَلُّوا فِيهِ، فَإِنْ صَلَاةٌ فِيهِ كَأَلْفِ صَلَاةٍ فِي غَيْرِهِ قُلْتُ: أَرَأَيْتَ إِنْ لَمْ أَسْتَطِعْ أَنْ أَتَحْمَلَ إِلَيْهِ؟ قَالَ: «فَتَهْدِي لَهُ زَيْتًا يُسْرَجُ فِيهِ، فَمَنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَهُوَ كَمَنْ أَتَاهُ

⁶⁸ Detaylı bilgi için ayrıca bk. Çetin, “Hadislerde Mescid-i Aksâ ve Müslümanlar Açısından Değeri”, 141-158.

Metinler arasındaki farklılığın temelinde kapsamlarının genişliği ve kademeli farklılaşmaların olduğu anlaşılmaktadır. Birinci grup en öz ifadeyi sunarken dördüncü grup en kapsamlı anlatımı içermekte diğer gruplar ise bu iki uç arasında anlam bütünlüğünü koruyarak yer almaktadır. Başka bir deyişle kapsamlı metinler daha dar olanların aktardığı bilgiyi zaten içermekte ve ona ek bilgiler eklemektedir.

Ayrıca rivâyetlerin büyük bölümünün mana yoluyla aktarılmış olması aynı anlam içeriğinin farklı kelimeler aracılığıyla dile getirilmesine zemin hazırlamıştır. Rivâyetin lafız yapısı incelendiğinde, kapsam farklılıklarının yanı sıra kelime düzeyinde de bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar üç temel başlık altında ele alınabilir.

3.1.1 Beytü'l-Makdis'i Öven Lafızlardaki Farklılıklar

Hizmet Peygamber'e Beytü'l-Makdis hakkında soru yöneltildiğinde onun bu mekânı yücelttiğine dair ifadeler, şu şekildedir:

Anlam	Lafız
“O haşır ve neşir yeridir.” (Çoğu rivâyette)	هو أرض المحشر والمنشر
“Neşir ve haşır yeridir.” (Lafızlar yer değiştirilmiş olarak)	أرض المنشر والمحشر
“O, haşır yeri ve neşir yeridir.” (Her iki isim ayrı 'أرض' kelimesi ile)	هو أرض المحشر وأرض المنشر
“Mesken olarak Beytü'l-Makdis ne güzeldir.”	نعم المسكن بيت المقدس

İlk üç grup arasındaki fark yalnızca kelime sırası ve tekrar unsurundan ibaret olup anlam bakımından herhangi bir değişiklik söz konusu değildir. Dördüncü grup ise içerik olarak diğerlerinden ayırırken Beytü'l-Makdis'in övülmesi bakımından aynı bağlamda değerlendirilebilir.

3.1.2. Mescid-i Aksâ'ya Gidemeyecek Kişileri İfade Eden Lafız Farklılıkları

Kandil yağı gönderme emrinin gerekçesine dair bilgilerin yer aldığı rivâyetler, güçsüzlük veya engel durumunu birbirinden farklı lafızlarla aktarmaktadır:

Anlam	Lafız
“Gücü yetmezse”	فإن لم يستطع
“Takat getiremezse”	لم يطق
“Gitmeyen/ gelmeyen”	من لم يأت
“Orada o sırada Rumlar varken nasıl gidelim?”	فكيف والروم إذ ذاك فيه
“O dönemde bölge harb yurdu idi.”	وكان البلاد إذ ذاك حربا
“(Kudüs ile) Aramızda Rumlar varken nasıl gidelim?”	كيف وبيننا وبينه الروم

İlk üç lafız, gitme imkânından yoksun olmayı genel ve soyut bir ifadeyle aktarırken dört, beş ve altıncı gruptaki lafızlar bu güçsüzlüğü somut tarihsel bir bağlamla, yani Bizans/Rum hâkimiyeti dönemiyle bağdaştırmaktadır. Dolayısıyla rivâyetin tarihlendirilebilir bir siyasi-coğrafi zeminde şekillendiği ve tarihsel bağlamın bazı tariklerde muhafaza edildiği eldeki bulgular etrafında düşünülebilir.

3.1.3. Kandil Yağı Gönderme Emrinin Lafız Farklılıkları

Rivâyetin en önemli unsurlarından kandil yağı gönderme emri de farklı lafızlarla aktarılmıştır:

Anlam / Yapı	Lafız
“Gönderin.” (Müzekker Muhâtab Çoğul Şahsa Emir)	فَابْعَثُوا
“Gönder.” (Müzekker Muhâtap Tekil Şahsa Emir)	فَابْعَثْ
“Hediye etsin / göndersin.” (Müzekker Gâib Tekil Şahsa Emir)	فَلْيَهْدِ
“Ona hediye edersin / gönderirsin.” (Muzârî Fiil Müennes Muhâtaba Tekil Şahıs [Manen Emir içerir])”	فَتَهْدِي لَهُ
“Ona hediye etsin” (Müennes Gâib Tekil Şahsa Emir)	فَلْتَهْدِ لَهُ

Rivâyetin muhatap kitlesinin tekil mi çoğul mu olduğuna ilişkin tarik farklılıklarının yansıması bulunmaktadır. Tekil ve çoğul formların bir arada kullanılması, rivâyetin hem bireysel hem de toplumsal bir hitap içerdiğine işaret etse de “hediye etmek” anlamını öne çıkaran إهداء kökünden gelen lafızların gönderilen yağın pratik bir katkıdan öte, manevî bir bağ kurma ve aidiyet oluşturma niyeti taşıdığı anlaşılmaktadır.

Bununla birlikte şahıs zamirlerindeki değişim gibi anlam bütünlüğünü etkilemeyen farklılıklar da vardır ancak bu çalışmaya dahil edilmemiştir. Söz konusu lafız farklılıklarına rağmen rivâyetin iletme istediği temel mesaj değişmemekte ve bu nüans/gramer farklılıkların tamamı aynı hükmü değişik ifade biçimleriyle aktarma çabasının ürünü olarak değerlendirilmektedir.

3. 2. İçerdikleri Anlam Bakımından Rivâyetin İncelenmesi

Üç temel önerme etrafında şekillendiği görülen rivâyet, öncelikle Mescid-i Aksâ'nın nitelikleri ve faziletine dair bilgiler vermektedir. Ardından Mescid-i Aksâ'ya gidip orada ibadet etmeyi teşvik etmektedir. Son olarak da oraya gitmeye gücü yetmeyenlerin kandillerde yakılmak üzere yağ gönderilmesini emretmektedir/tavsiye etmektedir. Rivâyetin metin yapısındaki farklılıklar göz önünde bulundurulduğunda, anlatı aşamalı bir genişleme içinde şekillenmektedir:

Birinci grup metinler; yalnızca Mescid-i Aksâ'ya gidip orada namaz kılma emrini içermektedir. Bu kısa metinler, herhangi bir soru-cevap yapısı barındırmaksızın doğrudan bir yönlendirme sunmaktadır.

İkinci grup metinler; namaz kılma emrinin ardından “oraya gidemeyecek kimseler ne yapsın?” sorusuna verilen cevabı, yani kandil yağı gönderme emrini de bünyesinde barındırmaktadır. Bu yapıda güçsüzlük ya da ulaşamama durumu, (لم يطق فان لم يستطع) soyut bir ifadeyle aktarılmaktadır.

Üçüncü grup metinler; kandil yağı gönderme emrinin hangi tarihsel koşullar içinde dile getirildiğini de yansıtmaktadır. Beytü'l-Makdis'in Bizans kontrolünde bulunduğu ya da harp yurdu sayıldığına dair bir bilgi, namaz kılma ile yağ gönderme emri arasında zikredilmiştir. Soruyu yönelten kişi, “Orada Rumlar varken nasıl gidelim?” ya da “Orası harp yurdu iken bu emri nasıl yerine getirelim?” şeklinde tarihî bir itirazı dile getirirken Hz. Peygamber'in oraya gidemeyecekler kandil yağı göndermelerini tavsiye ettiği görülmektedir.

Dördüncü grup metinler; kandil yağı gönderen kişinin bu ameli sayesinde orada namaz kılmış gibi sevap kazanacağını bildiren bir cümleyi de içermekte ve yapılan amelin manevî karşılığına açıkça atıfta bulunmaktadır.

Beşinci grup metinler en kapsamlı manayı temsil etmektedir. Bu rivâyetlerde Hz. Meymûne'nin Beytü'l-Makdis hakkında fetva istemesiyle başlayan anlatı, Hz. Peygamber'in Kudüs'ü haşır ve neşir yeri olarak nitelendirmesi ya da “Mesken olarak Beytü'l-Makdis ne güzeldir” demesiyle devam etmekte; ardından namaz kılma tavsiyesi ve gidemeyen kişilerin kandil yağı göndermesi emriyle son bulmaktadır.

Altıncı grup metinler ise namaz kılma emri ya da tavsiyesi yerine, Mescid-i Aksâ'da kılınan namazın diğer mekânlarda kılınan bin namaza denk tutulduğunu bildiren bir ifadeyi öne çıkarmaktadır. Bu yapıdaki metinlerde fazileti vurgulayan rakamsal bir kıyasın, Mescid-i Aksâ'ya gitme emrinin yerini aldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla rivâyetin muhtevasına yönelik bu altı anlam düzeyi, esasında tek bir bütünün parçalarını yani oraya gidemeyenlerin kandil yağı göndermesi gerektiğini aktarmaktadır. Yanı sıra başta Mescid-i Aksâ'nın fazileti olmak üzere orada namaz kılma gibi konular, Buhârî ve Müslim'in eserleri ile temel hadis kaynaklarında yer alan sahih rivâyetlerle örtüşmektedir. Bu nedenle bazı muhaddisler söz konusu rivâyeti eserlerine alırken daha çok bu iki noktaya odaklanmış ve rivâyeti de sahih kabul etmiştir. Bu minvalde rivâyet daha çok mescitlerin aydınlatılması kapsamında ilgili bablarda değerlendirilmiştir.

3. 3. Rivâyetin Metnine Yönelik Eleştiriler

Rivâyete dair tenkidin yoğunlaştığı nokta Kudüs'e gidemeyenlerin kandil yağı göndermesidir. Bu eleştiriler Zehebî'nin tespitiyle başlamıştır. Nitekim Zehebî, zeytinyağı gönderme emrinin münker

olması gerektiğini savunmuş gerekçe olarak Kudüs'ün de içinde bulunduğu Hicaz bölgesinin zeytinyağı üretimi konusundaki zenginliğini öne sürmüştür. Dolayısıyla Hicaz'dan Kudüs'e zeytinyağı gönderilmesinin akla aykırı olduğunu belirtmiştir.⁶⁹ Sonraki dönemde Zehebî'nin bu tespiti isabetli bulan bazı muhaddisler, rivâyete münker veya zayıf demişlerdir.⁷⁰

Sehâvî'ye göre söz konusu iddia herhangi bir hükmü ispat etmeye yetmediği gibi oranın aydınlatılması için satın alınmak üzere para gönderilmesine de engeldir. Kaldı ki gönderilen yağlar başka ihtiyaçların karşılanmasında kullanılabileceği için zeytinyağı gönderme emrinin akla aykırılığından veya anlamsızlığından söz edilemez. Bu değerlendirmeye paralel biçimde söz konusu eleştiriye şu cevap verilmiştir: “Zeytinyağının kaynağı mukaddes topraklar iken, yağın olmadığı Hicaz Bölgesi'nden göndermenin abesliğini “zikru'l-cüz irâdetü'l-kül” kabilinden değerlendirmek gerekir. Rivâyeti lafzî anlamıyla sınırlandırmak yerine maddî ve manevî destek, gözetme ve kollamanın devamlılığı şeklinde anlamlandırmak itirazın gerekçesini ortadan kaldıracaktır.”⁷¹

Metne yönelik diğer bir itiraz ise bazı tariklerde yer alan “O dönemde orası dârü'l-harb bölgesiydi” ifadesinden kaynaklanmaktadır. Kudüs'ün gayrimüslimlerin elinde bulunmasından hareketle bazı muhaddisler, bu topraklara zeytinyağı gönderilmesinin dinî açıdan uygun olmayacağını savunmuştur. Bu itiraz, Zehebî'nin öne sürdüğü gerekçeyle de örtüştüğünden onun görüşleriyle birlikte ele alınmış ve kaynaklarda rivâyetin münker veya zayıf değerlendirmesine zemin hazırlamıştır.⁷²

Ne var ki rivâyetin metnindeki diyalog yapısı dikkatle incelendiğinde, soru sahibinin tavrının meseleyi inkâr etmeksizin bilgi talep ettiği görülmektedir. Soruyu yönelten Meymûne, “Orada Rumlar varken nasıl gidip namaz kılalım?” diyerek Hz. Peygamber'in emrine itiraz etmekten ziyade fiziksel engeli açıkça beyan etmiş ve ne yapmaları gerektiğini anlamaya çalışmıştır. Başka bir deyişle bu durum meseleyi inkâr değil tefhim amacını taşımaktadır. Hz. Peygamber'in verdiği cevap da tam bu anlayışa uygun düşmekte ve oraya gidemeyen kişiye, gitme eyleminin yerine geçebilecek bir amel önerilmektedir. Dolayısıyla rivâyete yöneltilen dârü'l-harb itirazı, söylemin bütünü göz önünde bulundurulduğunda geçerliliğini kaybetmektedir.

Son olarak Zehebî, Hz. Peygamber'in kendi mescidi için böyle bir talepte bulunmamışken, Mescid-i Aksâ için zeytinyağı (kandil yağı) gönderilmesini emretmesinin makul olmadığını öne sürmektedir. Ne var ki Hz. Âişe'nin rivâyetinden anlaşıldığı üzere, Resûlullah Medine'ye hicret

⁶⁹ Zehebî, *el-Mühezzeb*, 2/869.

⁷⁰ Zehebî'ye takip edenlerden bazıları şunlardır: Şuayb Arnaût: İbn Mâce, “Salât”, 196; İbnü'l-Harrât Abdülhak b. Abdirrahmân b. Abdillâh el-İşbîlî, *el-Ahkâmu'l-Vustâ*, thk. Hamdî es-Selefi, Subhî es-Sâmerrâî (Riyad; Suudi Arabistan: Mektebetu er-Ruşd, 1416), 1/298; İbnü'l-Kattân, *Beyânu'l-Vehm*, 5/535.

⁷¹ Sehâvî, *el-Buldâniyyât*, 65; Çetin, “Hadislerde Mescid-i Aksâ ve Müslümanlar Açısından Değeri”, 152-153.

⁷² Zehebî, *el-Mühezzeb*, 2/869.

ettiğinde Mescid-i Nebevî'de aydınlatma aracı olarak kandil bulunmamaktaydı.⁷³ Buna mukabil, aynı dönemde Kudüs'te kandil kullanımının mevcut olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda, Hz. Peygamber'in kendi mescidinin aydınlatılması adına hurma dallarının yakılmasını uygun görmesi ile Mescid-i Aksâ'nın halihazırda kandil altyapısı bulunduğu için zeytinyağı gönderilmesini tavsiye etmesi arasında herhangi bir çelişki bulunmamaktadır.⁷⁴ Söz konusu tavsiyenin arka planındaki temel saik dikkatle incelendiğinde her iki uygulamanın da bizzat Hz. Peygamber'in yönlendirmesiyle mabetlerin aydınlatılması gayesine matuf olduğu ve bulunan bölgenin dönemsel imkânlarına göre şekillendiği açıkça görülmektedir.

4. Sonuç

Kur'an'da etrafı mübarek kılındığı belirtilerek yüceltilen Kudüs, İslam coğrafyasında tarih boyunca müstesna bir konuma sahip olmuştur. Pek çok peygamberin bu topraklarda yaşaması, Mescid-i Aksâ'nın yeryüzündeki ilk mabetler arasında yer alması ve İslam'ın ilk kiblesi olması, bu kutsal mekânın dini değerini pekiştiren temel unsurlar arasında sayılmaktadır. Kudüs ve Mescid-i Aksâ'nın İslam'daki yeri ve fazileti hadis literatüründe de karşılık bulmuştur. Bu doğrultuda çalışma kapsamında toplam 23 farklı tarikle nakledildiği tespit edilen Mescid-i Aksâ'ya kandil yağı gönderme rivâyeti, Hz. Peygamber'in azatlısı Meymûne bnt. Sa'd aracılığı ile tek bir sahâbîden bize ulaşmıştır. Ayrıca Meymûne'nin Hz. Peygamber'in eşi olan Meymûne bnt. Hâris ile karıştırıldığı ve tenkide uğrayan râvileri bulunan dört senedi de tespit edilmiştir. Rivâyetin kapsamı ve şöhret bulmasında Ebû Dâvûd ve İbn Mâce rivâyetleri ön plandadır. Bununla birlikte Ahmed b. Hanbel, İshâk b. Râhûye, Tahâvî ve Ebû Ya'lâ gibi muhaddisler makbul senedlerle rivâyete yer vermişlerdir. Rivâyetin senedine dair Zehebî'nin münker hükmü vermesi tartışmalı olup yapılan incelemeler neticesinde bu hükmün doğru olmadığı anlaşılmıştır. Aynı şekilde modern dönem muhakkik âlimlerden Şuayb Arnaût'un da yaptığı tahkiklerde aynı râvilerin yer aldığı senedlere zayıf ve hasen gibi hükümler vermesi câlib-i dikkattir. Bizim tespit ve değerlendirmelerimiz neticesinde Mescid-i Aksâ'ya kandil yağı gönderme konulu rivâyetin senedi makbul olup en azından hasen seviyesinde kabul edilmeyi hak etmektedir. Kaldı ki pek çok muhaddis rivâyete sahih veya hasen hükmü vermiş olup bu değerlendirmeler toplu olarak ele alındığında metodolojik açıdan kabul edilmesi tabii bir sonuçtur.

Muhtevası bakımından ilgili rivâyete yöneltelen eleştiriler, Kudüs'ün zeytinyağı üretimi açısından zengin bir bölge olması nedeniyle kandil yağı göndermenin akla aykırılığı ve o dönemde Mescid-i Aksâ'nın Rum/Bizans işgali altında bulunması gibi görünürdeki çelişkilere dayansa da

⁷³ Buhârî, "Salât", 22; Müslim, "Salât", 512.

⁷⁴ Mescid-i Nebevî'nin tavan kısmına koyulan hurma dalları kurudukları zaman onları tavandan çıkarıp gece mescidi aydınlatması için yakılır, yerine yaş yapraklar mescidin tavanına konulurdu. Ebu'l-Ferec Nûreddîn İbn Burhâniddîn Alî b. İbrâhîm b. Ahmed el-Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye* (Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, 1427), 2/112.

metnin bütüncül bir bakış açısıyla incelenmesi neticesinde bu itirazlar geçerliliğini yitirmektedir. Kanaatimizce Hz. Peygamber'in kandil yağı gönderme tavsiyesi/emri, dar anlamda salt bir eşya naklinden ziyade, mescidin tüm maddî ve manevî ihtiyaçlarının karşılanmasını simgeleyen bir dayanışma çağrısıdır. Rivâyette Rumların bölgedeki varlığına ve Kudüs'ün bir harp alanı olmasına dikkat çekilmesi, emre yönelik bir itirazdan ziyade fiilî işgal durumunun getirdiği zorluklar karşısında uygulanabilir çözüm arayışına ışık tutmaktadır. Dolayısıyla Rumların Kudüs'teki askerî ve siyasi kontrolü, Müslümanların bu kutsal mekânla bağ kurmasını imkânsız kılan mutlak bir engel olarak görülmemiştir. Aksine Hz. Peygamber, oraya bizzat gidilememesi durumunda bile "kandillerini aydınlatacak yağ gönderme" alternatififiyle, Rumların varlığından kaynaklanan bu fiilî engelin maddî ve manevî bir bağ ile nasıl aşılabileceğini öğretmeye yönelmiştir. Dolayısıyla bu rivâyetin temel mesajı; dönemin ekonomik veya siyasi koşulları, düşman kuşatması ya da askerî engeller ne kadar çetin olursa olsun her Müslümanın imkânları dâhilinde Mescid-i Aksâ'ya sahip çıkması, işgal altındaki bu mekânla bağını daima canlı tutarak imkânı nispetinde -velev ki orada bulunan bir şeyi göndermek dahi olsa- Mescid-i Aksâ'ya yönelik fiilî desteğini sürdürmesi gerektiğidir.

Sonuç itibarıyla Kudüs ve Mescid-i Aksâ'ya kandil yağı gönderme rivâyeti, başta Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd, İbn Mâce ve Tahâvî tarikleri olmak üzere güvenilir isnadlarla desteklenen, muhteva itirazlarına verilmiş cevapları olan ve zayıf diyen kimselerin iddiaları makul görüldüğü takdirde bile fezâilü'l-a'mâl çerçevesinde kabul edilmesinde mahzur bulunmayan bir rivâyettir. Ayrıca bu rivâyet, Mescid-i Aksâ'nın mübarek olduğunu bildiren Kur'ân-ı Kerîm ayetleriyle de uyum içindedir. Rivâyetin bu çerçevede bilinçli ve şuurlu biçimde değerlendirilmesi dinî bir sorumluluk ve ilmî bir zorunluluk olarak öne çıkmaktadır.

Extended Abstract

The sanctity of Jerusalem and Al-Aqṣā Mosque occupy an exceptional place in the Islamic world, affirmed by the Qurʾānic declaration "whose surroundings We have blessed" (al-Isrāʾ 17:1). Among the traditions concerning this sanctuary, the narration (ḥadīth) reported by Maymūna, the freedwoman (mawlāh) of the Prophet, which encourages sending oil to illuminate the lamps of Bayt al-Maqdis for those unable to visit it physically, carries distinct significance. Today, this ḥadīth provides a religious foundation for aid campaigns and solidarity activities directed toward Jerusalem, fulfilling a social need beyond mere academic inquiry. However, the exact identity of the Companion (ṣaḥābī) narrator and the authenticity of the text have been historically debated. Furthermore, existing literature has largely treated the ḥadīth superficially under general headings of Jerusalem. Consequently, there is a clear need for a comprehensive study that analyzes all transmission routes (ṭuruq) of the ḥadīth, critically evaluates its chain of narrators (isnād) through the discipline of narrator criticism (al-jarḥ wa-al-taʿdīl), and systematically addresses the objections raised against its content (matn).

To address this gap, this study compiles all accessible transmission channels of the narration, presenting a comprehensive isnād diagram to map both chain and content variations. The research identifies twenty-three distinct isnāds. Most of these chains terminate at the fourth generation (ṭabaqa), converging at Ziyād b. Abī Sawda—sometimes via his brother ʿUthmān b. Abī Sawda—at the first or second generation. Thus, Ziyād b. Abī Sawda serves as the pivot (madār) of the isnād. Conversely, the chains transmitted from Makhḥūl are vulnerable to criticism due to being mursal (missing the Companion link) and containing weak narrators such as Yaḥyā b. al-ʿAlāʾ and ʿAmr b. al-Ḥusayn. The narration gained prominence primarily through two channels: Abū Dāwūd's chain (Maymūna-Ziyād b. Abī Sawda-Saʿīd b. ʿAbd al-ʿAzīz-Miskīn-al-Nufaylī) and Ibn Mājah's chain (Maymūna-ʿUthmān b. Abī Sawda-Ziyād b. Abī Sawda-Thawr b. Yazīd-ʿIsā b. Yūnus). Individual analysis reveals that, aside from minor exceptions such as Saʿīd b. ʿAbd al-ʿAzīz's memory decline in his later years, nearly all narrators in these two primary chains are accepted by ḥadīth authorities.

The debate surrounding the isnād centers heavily on the identity of the Companion narrator. Sources occasionally attribute the narration to Maymūna bt. Saʿd, the Prophet's freedwoman, while others mistakenly ascribe it to Maymūna bt. al-Ḥārith, the Prophet's wife. Assessments by ḥadīth scholars confirm that the correct narrator is the freedwoman. The study also analyzes a report transmitted by al-Wāqidī from Maymūna bt. al-Ḥārith on the same subject, a report whose isnād structure is open to criticism. Al-Dhahabī classified the narration as munkar (rejected), fundamentally doubting that the brothers ʿUthmān and Ziyād b. Abī Sawda heard it directly from Maymūna. Yet, numerous primary sources, notably al-Iṣāba, confirm this continuity (ittiṣāl).

Furthermore, the inconsistent evaluations by the modern editor Shu'ayb al-Arnâ'ût, who graded the same narrators variably across different chains, further weaken the basis for this doubt. Findings demonstrate that the isnâd is acceptable (maqbul) and should be graded at least as fair (hasan).

Content-wise, the study shows that the narration is conveyed through six different wording groups, ranging from a direct command to a broader narrative praising the virtues of Bayt al-Maqdis. These variations function as complementary textual layers. Certain channels preserve the historical detail that Bayt al-Maqdis was under Byzantine control, demonstrating that the text was shaped by its geographical context. Al-Dhahabî raised the most severe objection to the matn, arguing that sending oil to Jerusalem—a region already rich in olive oil production—was illogical. This study argues that such an objection reduces the narration to a literalist reading; the core intent of the command transcends the mere physical transport of goods, serving instead as a call for continuous solidarity. Similarly, the region being considered dâr al-ḥarb should not be viewed as an obstacle to the command, but rather as a reflection of seeking connection under de facto occupation. Thus, Maymūna's question sought clarification (tafhīm), not denial. Al-Dhahabî also questioned why the Prophet did not make a similar request for his own mosque. This is explained by local infrastructural differences: the Prophet's Mosque was illuminated with palm branches, whereas Jerusalem had an established lamp infrastructure. The shared objective was illuminating the sanctuary based on available means.

Ultimately, this study concludes that the narration regarding sending oil to the lamps of Al-Aqṣā Mosque—transmitted with acceptable chains by authorities such as Aḥmad b. Ḥanbal, Ishāq b. Rāhwayh, Ibn Mājah, Abū Dāwūd, al-Ṭaḥāwī, and Abū Ya'ālā—is reliable in both isnâd and matn. Al-Dhahabî's munkar classification and the resulting objections are unfounded. The narration thus indicates that Muslims should, according to their means, maintain both material and spiritual ties with al-Masjid al-Aqṣā, regardless of geographical distance or political circumstances. Far from merely confirming a historical ruling, the narration offers a lasting paradigm for Muslims to bond with the sanctuary the Qur'ân has declared blessed.

ملخص موسع

تحتل القدس والمسجد الأقصى مكانة خاصة في العالم الإسلامي، وذلك بفضل قدسيتهما التي أكدها القرآن الكريم بعبارة «بَارَكْنَا حَوْلَهُ» (الإسراء، ١٧ / ١). ومن بين الروايات المتداولة عن هذا المكان، تحظى الرواية الواردة عن ميمونة، مولاة النبي، والتي تحت من لا يستطيعون الذهاب إلى بيت المقدس على إرسال الزيت بدلاً من ذلك، بأهمية خاصة. وتستجيب هذه الرواية، من حيث إنها تشكل أساساً للشرعية الدينية لحملة المساعدة الموجهة إلى القدس في عصرنا هذا وللأنشطة التي ستُنَفَّذُ هناك، لحاجة مجتمعية تتجاوز نطاق المسؤولية العلمية. إلا أن الحديث الوارد في المصادر الأساسية للحديث وهوية الراوي من الصحابة كانا موضوع جدل على مر التاريخ، كما أن الأدبيات الحالية تناولت الحديث بشكل سطحي إلى حد كبير تحت عنوان «القدس والمسجد الأقصى». وبالتالي، فقد دعت الحاجة إلى إجراء دراسة تحلل جميع مسارات الرواية، وتفحص سلسلة إسنادها وفقاً لقواعد «الجرح والتعديل»، وتقيم الاعتراضات الموجهة إلى محتواها بشكل منهجي. وتهدف هذه الدراسة إلى سد هذه الفجوة من خلال جمع جميع طرق الرواية المتاحة، وتقديم مخطط شامل للإسناد من حيث السند والمضمون على شكل جدول بياني.

وقد تبين من نتائج البحث أن هذه الرواية قد وصلت إلينا عبر ثلاثة وعشرين سلسلة نقل مختلفة. وتنتهي الغالبية العظمى من طرق النقل هذه عند الدرجة الرابعة، بينما تتلاقى عند زياد بن أبي سودة - الذي يرد في الدرجة الأولى أو الثانية من السلسلة - أحيانا عن طريق أخيه عثمان بن أبي سودة. ولهذا السبب، يُعتبر زياد بن أبي سودة مدار السند. أما الأسانيد الواردة عن مكحول، فهي عرضة للنقد، سواء لكونها رسالة أو لاحتوائها على رواة ضعفاء مثل يحيى بن علاء وعمر بن الحسين. ومن بين الطرق التي ساهمت في انتشار هذا الحديث، تبرز سلسلتان هما سلسلة أبي داود «ميمونة - زياد بن أبي سودة - سعيد بن عبد العزيز - المسكين - النفيلى» وسلسلة ابن ماجه «ميمونة - عثمان بن أبي سودة - زياد بن أبي سودة - ثور بن يزيد - عيسى بن يونس». وعند فحص الرواة في هذين السندين واحداً تلو الآخر، يتبين أن جميعهم تقريباً، باستثناء حالات محدودة مثل ضعف ذاكرة سعيد بن عبد العزيز في أواخر حياته، مقبولون لدى علماء الحديث.

تشكل هوية الراوي من الصحابة محور الجدل حول هذه الرواية. ففي بعض المصادر، تُنسب الرواية أحياناً إلى ميمونة بنت سعد، مولاة النبي، بينما تُنسب أحياناً أخرى خطأً إلى ميمونة بنت حارث، زوجة النبي. ولكن وفقاً لتحديدات وتأكيدات علماء الحديث، يمكن القول إن الرواية من الصحابة هي الميمونة المعتقد. كما تم في هذه الدراسة تحليل رواية نقلها الواقدي عن ميمونة بنت حارث حول الموضوع نفسه، وهي رواية قابلة للنقد من حيث بنية سلسلة الرواة.

إن اعتبار الذهبي لهذه الرواية «منكراً» يستند أساساً إلى أن الأخوين عثمان وزيد بن أبي سودة قد رواها عن ميمونة. في حين أن العديد من المصادر الأساسية، وفي مقدمتها «الإصابة»، تؤكد صحة هذا الاتصال. كما أن تقييم الباحث المعاصر شعيب الأرنؤوط لنفس الرواة عبر سلاسل مختلفة ووصفهم بأنهم مقبولون أو مرفوضون، يضعف الأساس العلمي لهذا التردد. ووفقاً للنتائج التي توصلت إليها هذه الدراسة، فإن سند الرواية مقبول ويجب اعتباره على الأقل من درجة "حسن".

وفقاً للدراسة التي أجريت على مضمون الرواية المتعلقة بإرسال الزيت إلى المسجد الأقصى، فقد تم تناول هذه الرواية في ست مجموعات لفظية مختلفة، بدءاً من أمر بسيط وصولاً إلى سرد موسع يمتدح فضائل بيت المقدس. ومع ذلك، فقد تبين أن هذه الاختلافات تمثل مستويات نصية متكاملة. وبناءً على ذلك، يتضح من بعض سلاسل الرواية أن النص قد تشكل في سياقه الجغرافي مع الحفاظ على تفصيل تاريخي يشير إلى أن بيت المقدس كان في تلك الفترة تحت سيطرة البيزنطيين/الرومان. وقد جاء الاعتراض الأكثر جدية على مضمون الرواية مرة أخرى من الذهبي، الذي ادعى أن إرسال الزيت أمر منافٍ للعقل، انطلاقاً من كون القدس غنية بإنتاج زيت الزيتون. ويظهر هذا البحث أن هذا الاعتراض حصر الرواية في قراءة ضيقة للنص، في حين أن الغرض الأساسي من الأمر يتجاوز مجرد نقل سلعة ما ليتجه نحو دعوة مستمرة للتضامن. وبالمثل، تبين أنه لا ينبغي فهم اعتبار المنطقة «دار الحرب» على أنه اعتراض على الأمر، بل هو تعبير عن البحث في ظل ظروف الاحتلال الفعلي؛ ولذلك فإن سؤال ميمونة في هذا السياق لا يحمل نية الإنكار، بل يهدف إلى التوضيح.

كما استشهد الذهبي بعدم طلب النبي شيئاً كهذا لمسجده كدليل على عدم معقولية هذه الرواية. ولكن في ظل ظروف ذلك الزمان، كانت أغصان النخيل تُستخدم في المسجد النبوي كوسيلة للإضاءة بدلاً من المصابيح، بينما كانت البنية التحتية للمصابيح موجودة بالفعل في القدس. وبالتالي، فإن هذين الأسلوبين المختلفين قد تشكّلا وفقاً لإمكانات كل منطقة، مع تحقيق الهدف المشترك المتمثل في إضاءة المسجد.

وختاماً، تخلص هذه الدراسة إلى أن رواية إرسال زيت القناديل إلى المسجد الأقصى، التي رواها بأسانيد مقبولة عدد من المحدثين منهم أحمد بن حنبل وإسحاق بن راهويه وابن ماجه وأبو داود والطحاوي وأبو يعلى، رواية موثوقة سنداً ومتناً، وأن حكم الذهبي عليها بالنكارة والاعتراضات المبنية عليه غير صحيحة. ومهما كانت الظروف والصعوبات الجغرافية، يتعين على كل مسلم أن يحافظ على ارتباطه بالمسجد الأقصى في حدود إمكانياته، وأن يواصل دعمه المادي والمعنوي لهذا المكان المقدس الخاضع للاحتلال. ومن هذا المنطلق، فإن هذه الرواية لا تقتصر على كونها مجرد تأكيد لحكم تاريخي فحسب، بل إنها تقدم نموذجاً دائماً لارتباط المسلمين بمكان أعلنه القرآن الكريم مباركاً.

الكلمات المفتاحية: الحديث، المسجد الأقصى، إرسال زيت القناديل، ميمونة، تخريج.

Kaynaklar / References

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb Arnâût, v.dğr. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1421/2001.
- Alî b. Medenî - Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *er-Ruvât mine'l-İhve ve'l-ehavât*. Suudi Arabistan; Riyad: Dâru'r-Râye, 1. Basım, 1408.
- Apaydın, Mehmet. *Vâkidî*. İstanbul: Siyer Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Beğavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ. *Şerhu's-Sünne*. thk. Şuayb Arnâût. 16 Cilt. Beyrut; Dimaşk: el-Mektebetu'l-İslâmî, 2. Basım, 1403.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ. 11 Cilt. Beyrut; Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 1424.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Şuabü'l-İmân*. thk. Abdulalî Abdulhamîd Hâmid, Muhtâr Ahmed en-Nedvî. 14 Cilt. Mumbai; Hindistan: Mektebetu'r-Ruşd, 1. Basım, 1423.
- Bilgin, Recep. "Kandillerini Yakmak İçin Mescid-i Aksâ'ya Zeytinyağı Gönderilmesi Hadisiyle İlgili Rivâyetlerin Sened ve Metin Açısından Değerlendirilmesi". *11th International El Ruha Congress on Scientific*. Şanlıurfa, Turkey: IKSAD Publications, 2024.
- Çetin, Mehmet. "Hadislerde Mescid-i Aksâ ve Müslümanlar Açısından Değeri". *Gök Medrese İlahiyat Araştırmaları* 10. 141-158. Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 1. Basım, 2021.
- Çiftçi, Mehmet Emin. "Hadislerde Kudüs ve Mescid-i Aksâ". *Journal of Islamicjerusalem Studies* 20/3 (ts.), 319-336.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Şuayb Arnâût. 7 Cilt. Beyrut; Lübnan: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Ebû Müshir, Abdüla'lâ b. Müshir ed-Dimaşkî. *Nüşatü Ebî Müshir*. Tanta: Dâru's-Sahâbe li't-Turâs, 1. Basım, 1410.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Alî b. el-Müsennâ et-Teymî. *Müsnedü Ebî Ya'lâ el-Mevsilî*. thk. Saîd b. Muhammed Sinârî. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1. Basım, 1434.
- Feyyûmî, Hasan b. Alî el-Kâhîrî. *Fethu'l-karîb el-mücîb alâ't-Terğîb ve't-Terhîb*. thk. Muhammed İshâk Muhammed Âli İbrâhîm. 15 Cilt. Riyad; Suudi Arabistan: Mektebetu Dâri's-Selâm, 1. Basım, 1439.
- Gullûş, Ahmed. *es-Sîretü'n-nebeviyye ve'd-da'Ve fi'l-ahdi'l-Medîne*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2004.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafâ Abdulkâdir Atâ. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1411.
- Halebî, Ebu'l-Ferec Nûreddîn İbn Burhâniddîn Alî b. İbrâhîm b. Ahmed. *es-Sîretü'l-Halebiyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1427.
- Hâyek, Ebû Suheyb. "ميمونة مولاة النبي صلى الله عليه وسلم وحديثها، وهل هي ميمونة بنت سعد؟ وهل تصح صحبتها؟". *addyaiya.com*. <https://addyaiya.com/content.php?page-id=385&v=01f7743c>. Erişim 10 Nisan 2026.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî el-Kurtubî. *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*. thk. Beşşâr Avvâd, v.dğr., 17 Cilt. Londra: Müessesetü'l-Furkân li't-Turâsi'l-İslâmî, 1. Basım, 1439/2017.

- İbn Ebî Âsım, Ebûbekir Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî. *el-Âhâd ve'l-Mesânî*. 6 Cilt. Riyad: Dâru'r-Râye, 1. Basım, 1411.
- İbn Ebî Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahmân er-Râzî. *el-Cerh ve't-Ta'dîl*. Haydarâbâd: Matba'atu Meclisi Dâireti'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1. Basım, 1271.
- İbn Ebî Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahmân er-Râzî. *el-Merâsîl*. thk. Şükrullâh Nimetullâh Kucânî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1397.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî. *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1415.
- İbn Hacer el-Askalânî. Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî. *el-Metâlibu'l-Âliye bi zevâidi'l-Mesânîdi's-Semâniye*. 19 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru'l-Âsime, 1. Basım, 1419.
- İbn Hacer el-Askalânî. Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî. *Tehzîbu't-Tehzîb*. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1435.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî. *Takrîbu't-Tehzîb*. thk. Muhammed Avvâme. Suriye: Dâru'r-Reşîd, 1. Basım, 1406.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân el-Büstî. *es-Sikât li İbn Hibbân*. 9 Cilt. Haydarâbâd: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1. Basım, 1393.
- İbnu'l-Harrât, Abdülhak b. Abdurrahmân el-İşbilî. *el-Ahkâmu'l-Vustâ*. thk. Hamdî es-Selefi, Subhî es-Sâmerrâî. 4 Cilt. Riyad; Suudi Arabistan: Mektebetü'r-Rüşd, 1. Basım, 1416.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Şuayb Arnâût. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- İbn Râhûye, Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm el-Mervezî. *Müsnedü İshâk b. Râhûye*. thk. Abdulgafûr Abdülhak Hüseyin el-Belûşî. 5 Cilt. Medine: Mektebetu'l-İmân, 1. Basım, 1412.
- İbn Receb, Ebû'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed. *Fadâilü's-Şâm*. thk. Talat b. Fuat el-Hulvânî. 3 Cilt. Kahire: el-Fârûk el-Hadîsiyye, 1. Basım, 2004.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Hâşimî. *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1410.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî el-Bağdâdî. *Câmi'u'l-mesânîd*. thk. Alî Huseyn el-Bevvâb. 8 Cilt. Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1426/2005.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî el-Bağdâdî. *Fedâilü Beyti'l-Makdis*. thk. Amr Abdulazîm el-Huvenyî. Kahire; Mısır: Mektebetu'l-İmami'l-Buhârî, 1. Basım, 1434.
- İbnü'l-Kattân, Alî b. Muhammed el-Fâsî. *Beyânü'l-Vehm ve'l-İhâm fî Kitâbi'l-Ahkâm*. thk. el-Hüseyin Âyet Saîd. 6 Cilt. Riyad: Dâru Taybe, 1. Basım, 1418/1997.
- Kandemir, M. Yaşar. "İsâ b. Yûnus Sebî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/248-249. İstanbul: TDV, 2009.
- Karabacak, Mustafa. "Bereket Kavramı ve Mübârek Mekân Örneği Mescid-i Aksâ ve Çevresi". *Diyanet İlmi Dergi* 4/60 (2024), 1262-1282.
- Karahan, Harun Dünder (ed.). *İlmî, Kültürel ve Sosyal Hayatta Kudüs*. Ankara: TDV Yayınları, 1. Basım, 2023.

- Koçkuzu, Ali Osman. "Ebû Ca'fer en-Nüfeylî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/117. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Kolkıran, Gönül. *Tarih ve Hadis Disiplini Açısından Güvenilirlik Sorunu: İbn İshak ve Vakidi Örneği*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Mizzî, Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf el-Kelbî Cemâlüddîn. *Tehzîbu'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1413/1992.
- Moğoltây b. Kılıç, *el-İ'lâm bi Sünnetihi aleyhi's-Selâm Şerhu Süneni İbn Mâce el-İmâm*. Mısır: Dâru İbn Abbâs, 1427.
- Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürreûf b. Tâcil'ârifîn b. Nûriddîn Alî el-Haddâdî. *Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmiu's-Sağîr*. 6 Cilt. Mısır: el-Mektebetu't-Ticâriyyetu'l-Kubrâ, 1. Basım, 1356.
- Oruç, Haydar. *Mescid-i Aksa: Tarihi, Statü ve Güncel Gelişmeler*. Ankara: ORMER Perspektif Serileri, No. 15, Aralık 2015.
- Sakallı, Talat. "Saîd b. Abdülazîz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/548. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân. *el-Buldâniyyât*. thk. Husâm b. Muhammed el-Kattân. Suudi Arabistan: Dâru'l-Atâ, 1. Basım, 1422/2001.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *Müsnedü's-Şâmiyyîn li't-Taberânî*. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1405.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *Mu'cemu'l-Kebîr*. 25 Cilt. Kahire; Mısır: Mektebetu İbn Teymiyye, 2. Basım, 1994.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Mısrî. *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*. thk. Şuayb Arnâût. 16 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1415.
- Ya'kûb b. Süfyân, Ya'kûb b. Süfyân b. Cüvvân el-Fârisî el-Fesevî. *Meşîhatu Ya'kûb b. Süfyân el-Fesevî*. thk. Muhammed b. Abdillâh es-Serî'. Riyad: Dâru'l-Âsime, 1. Basım, 1431.
- Yarba, Rıdvan. "Cerh ve Ta'dîl Âlimlerine Göre Vâkıdî (ö. 207/823)". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2014), 143-168.
- Zehebî, Şemseddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ed-Dimeşkî. *Mizânu'l-İ'tidâl fî nakdi'r-ricâl*. thk. Alî Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1382/1963.
- Zehebî, Şemseddîn Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed ed-Dimeşkî. *Dîvânu'd-Duafâ ve'l-metrûkîn ve halkun mine'l-mechûlîn ve sikâtun fihim lîn*. thk. Hammâd b. Muhammed el-Ensârî. Mekke: Mektebetu'n-Nehzati'l-Hadisiyye, 2. Basım, 1387/1967.
- Zehebî, Şemseddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ed-Dimeşkî. *el-Mühezzeb fî ihtisârî's-Süneni'l-Kebîr*. 10 Cilt. Riyad; Suudi Arabistan: Dâru'l-Vatan, 1. Basım, 1422.
- Ziyâeddîn el-Makdisî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilvâhid. *Fedâilu Beyti'l-Makdis*. Suriye: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1405.
- Ziyâeddîn el-Makdisî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilvâhid. *es-Sünen ve'l-Ahkâm*. 6 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru Mâcid, 1. Basım, 1425.